

**LATVIJAS
UNIVERSITĀTE**

**Promocijas darba
kopsavilkums**

**Summary
of Doctoral Thesis**

Andrejs Gusačenko

**KRIEVU PRETBOĻŠEVISTISKĀ
KUSTĪBA LATVIJĀ
1920.–1940. GADĀ**

**RUSSIAN ANTIBOLSHEVIK MOVEMENT
IN LATVIA IN 1920–1940**

Rīga 2024

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTS

Andrejs Gusačenko

KRIEVU PRETBOĻŠEVISTISKĀ KUSTĪBA LATVIJĀ 1920.–1940. GADĀ

PROMOCIJAS DARBA KOPSAVILKUMS

Doktora grāda iegūšanai vēstures un arheoloģijas nozarē
Apakšnozare: Latvijas vēsture

Rīga 2024

Promocijas darbs izstrādāts Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūtā laika posmā no 2018. gada līdz 2023. gadam.

NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA
Eiropas Sociālais
fonds

**LATVIJAS
UNIVERSITĀTE**

I E G U L D Ī J U M S T A V Ā N Ā K O T N Ē

Šis darbs izstrādāts ar projekta "LU doktorantūras kapacitātes stiprināšana jaunā doktorantūras modeļa ietvarā nr. 8.2.2.0/20/I/006 studijām Latvijas Universitātē" atbalstu.

Darbs sastāv no ievada, sešām nodaļām, nobeiguma, literatūras saraksta, personu rādītāja, pieciem pielikumiem.

Darba forma: disertācija vēstures un arheoloģijas nozarē, Latvijas vēstures apakšnozarē.

Darba zinātniskais vadītājs: LU LVI vadošais pētnieks, LU VFF profesors *Dr. hist. Ēriks Jēkabsons*.

Darba recenzenti:

- 1) **Igors Kōpitins** (*Igor Kopōtin*), PhD, Igaunijas militārā akadēmija (Igaunija);
- 2) **Lazars Fleišmans** (*Lazar Fleishman*), PhD, Stenforda Universitāte (ASV);
- 3) **Anita Stašulāne**, Dr. theol., Daugavpils Universitātes profesore.

Promocijas darba aizstāvēšana notiks Latvijas Universitātes Vēstures un arheoloģijas nozares promocijas padomes atklātā sēdē 2024. gada 30. janvārī. Ar promocijas darbu un tā kopsavilkumu var iepazīties Latvijas Universitātes Bibliotēkā Rīgā, Kalpaka bulvārī 4.

LU Vēstures un arheoloģijas zinātņu nozares
promocijas padomes priekšsēdētāja _____ /Gunita Zariņa/

LU Vēstures un arheoloģijas zinātņu nozares
promocijas padomes sekretāre _____ /Sigita Šnē/

© Latvijas Universitāte, 2024
© Andrejs Gusačenko, 2024

ISBN 978-9934-36-177-7

ISBN 978-9934-36-178-4 (PDF)

ANOTĀCIJA

Promocijas darba mērķis ir izpētīt krievu pretboļševistiskās kustības darbību Latvijas Republikā 1920.–1940. gadā, aplūkojot to kā procesu, ko ietekmēja attiecīgā laika posma iekšējo un starptautisko politisko faktoru mijiedarbība. Izmantojot plašu nepublicētu un publicētu avotu (no sešu valstu deviņiem arhīviem, muzejiem, privātkolekcijām), kā arī zinātniskās literatūras klāstu, tika apzināta Latvijas pretboļševistiskās kustības struktūra, ideoloģiskās īpatnības, darbība un sadarbība ar Latvijas un ārzemju specdienestiem. Papildus tika analizēti iekšējie un ārējie politiskie faktori, kas ietekmēja kustības darbību Latvijā. Darba hronoloģija aptver laika posmu no Latvijas Neatkarības kara beigām 1920. gada otrajā pusē līdz 1940. gada nogalei, kad pretboļševistiskā kustība faktiski tika sagrauta, padomju okupācijas varai izvēršot plašas represijas pret dalībniekiem.

Lai gan kustības mērķis – boļševisma gāšana – nebija sasniegts, tika izvērsta cīņa pret šo režīmu, kas ietvēra diversiju īstenošanu padomju valsts teritorijā, propagandas izplatīšanu un provokatīvu operāciju īstenošanu sadarbībā ar Latvijas un ārzemju specdienestiem. Lai gan kopumā šī kustība Latvijā nebija plaši izvērsta, tomēr tās pārstāvju darbība vairākkārt izraisīja plašu rezonansi Eiropā un uzturēja noteiktu pretboļševistiskās cīņas sparību labējo krievu sabiedrībā. Šie procesi palīdzēja stiprināt krievu nacionālo pašapziņu, tomēr zināmā mērā kavēja integrācijas procesus Latvijas sabiedrībā un līdz ar simpātijām pret monarhismu negatīvi ietekmēja labējo krievu attieksmi pret Latvijas suverenitāti.

Atslēgas vārdi: Latvijas vēsture, krievu emigrācija, Latvijas krievu minoritāte, pretboļševistiskā kustība, monarhisms.

SATURA RĀDĪTĀJS

VISPĀRĪGS DARBA RAKSTUROJUMS	5
Tēmas aktualitāte un pētījuma novitāte	5
Darba mērķis, uzdevumi un hronoloģiskās robežas	6
Pētījuma struktūra un metodes	7
Pētījumā izmantotie avoti	9
PĒTĪJUMA REZULTĀTU APROBĀCIJA	17
Promocijas darba tēmas aprobācija pētniecības projektos	17
Par pētījuma problemātiku nolasītie ziņojumi starptautiskās konferencēs	17
Promocijas darba tēmai veltītās zinātniskās publikācijas	19
GALVENIE SECINĀJUMI	21
AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS	32
Avoti	32
Literatūra	33

VISPĀRĪGS DARBA RAKSTUROJUMS

Tēmas aktualitāte un pētījuma novitāte

Pēc Latvijas Republikas proklamēšanas 1918. gada 18. novembrī krievu minoritāte kļuva par lielāko nacionālo minoritāti valstī, saglabājot šīs proporcijas arī mūsdienās. Neraugoties uz to, pētījumu īpatsvars, kas ir veltīts šīs minoritātes starpkaru posma vēsturei, ir samērā pieticīgs un nav proporcionāli atbilstošs pētījumiem par citām Latvijas minoritātēm. Konkrētajā Latvijas historiogrāfijas segmentā šai problemātikai veltītā uzmanība lielākoties skar tādus starpkaru krievu sabiedrības aspektus kā izpausmes politikas, kultūras, mākslas, zinātnes, izglītības un citās jomās. Tomēr starpkaru krievu sabiedrībai piemita izteiktas unikālās īpatnības – to veidoja gan ilglaicīgi Latvijas teritorijā dzīvojoši krievi, kuri kļuva par suverēnās valsts pilsoņiem, minoritāti, gan arī krievu imigranti, bezpavalstnieki, kuri bija spiesti pamest dzimteni boļševiku īstenotās šķiriskās politikas un terora dēļ. Vērā ņemamu krievu imigrantu īpatsvaru veidoja karavīri, kas bija cīnījušies pret boļševismu, ietekmējot krievu labēji noskaņoto sabiedrības daļu un piešķirot tai īpatnējo revanšistiski – pretboļševistisko noskaņojumu. Savukārt, ņemot vērā brīvu satiksmi ar citām valstīm, Latvijas pretboļševistiski orientētā sabiedrība kļuva par globālās krievu pretboļševiku kustības elementu. Pretboļševistiskās kustības organizāciju darbība, pretboļševiku sadarbība ar Latvijas un ārzemju specdienestiem, ārējo un iekšējo politisko faktoru iedarbība, saikne ar globālo krievu emigrācijas pretboļševistisko kustību, tās ietekme uz procesiem Latvijas krievu sabiedrībā un citi aspekti līdz šim nav guvuši padziļinātu un daudzpusīgu atspoguļojumu promocijas darbam līdzvērtīgā pētījumā.

Promocijas darba tēma ir zinātniski aktuāla šādu iemeslu dēļ:

- 1) Tās izpēte būtiski paplašina līdzšinējo Latvijas historiogrāfijas apvārsni krievu starpkaru sabiedrības segmentā, fokusējoties uz izpausmēm politiskajā un sabiedriskajā jomā. Analizējot pagrīdes strāvojumu savstarpējās konfrontācijas, kā rezultātā politiskais segments bija sašķelts starp dažādiem monarhistiskiem strāvojumiem, solidarisma un citu spēku atbalstītājiem, paveras iespēja aplūkot krievu sabiedrības izpausmes no līdz šim neierasta rakursa. Savukārt pretboļševistiskā faktora iedarbība uz labējo krievu sabiedrību, it īpaši “jauno paaudzi”, sniedz papildu starpdisciplināras pētniecības iespēju.
- 2) Tā kā kustība faktiski izveidojās Krievijas Pilsoņu kara rezultātā, arī Latvijā tās pirmsākumi iezīmējas Neatkarības kara laikā, krievu bruņotajiem formējumiem piedaloties cīņās pret Padomju Latvijas armiju un

SZSA armiju (*Рабоче-крестьянская Красная армия*, Strādnieku un zemnieku Sarkanā Armija, SZSA) Latvijas, Igaunijas un Krievijas teritorijā. Starpkaru laikā bruņoto formējumu komandieri kļuva par *de facto* kustības lideriem Latvijā, saglabājot attiecības ar ciņu biedriem arī Igaunijā. Turklāt abu valstu pretboļševiki ne tikai uzturēja sakarus, bet atsevišķos posmos arī kļuva par pretboļševistisko organizāciju izveides iniciatoriem kaimiņvalstī. Līdz ar to kustības pētniecība ir nozīmīga plašākā ģeogrāfiskā konteksta ietvaros – Baltijas valstu krievu sabiedrības izpētē.

- 3) Aplūkojot tēmu no plašāka, globālā rakursa – tā ir aktuāla krievu emigrācijas un “aktīvisma” pētniecībā starptautiskā līmenī, kur līdzšinējā zinātniskā uzmanība galvenokārt fokusējās uz kustības izpausmēm Rietumeiropas, Balkānu, Vidusāzijas un Tālo Austrumu reģionā. Ņemot vērā vietējo specifiku un tikai Baltijas reģionam raksturīgās īpatnības, pētījums veic vairāku iesakņojušos stereotipu dekonstrukciju un objektīvās kopainas izveidi.

Darba tapšanā izmantotie sešu valstu deviņi arhīvu materiāli sniedz plašāku iespēju pievērsties problemātikas analīzei, vienlaikus ieviešot Latvijas zinātniskajā aprītē jaunu, nepublicētu avotu kompleksu ne tikai pretboļševistisku norišu, bet arī citās jomās. Nospraustais laika ietvars neizslēdz turpmākās pētniecības iespējas – ņemot vērā, ka kustība turpinājās arī Otrā pasaules kara laikā, ir papildu motivācija izpētes turpināšanai.

Darba mērķis, uzdevumi un hronoloģiskās robežas

Promocijas darba mērķis ir izpētīt krievu pretboļševistiskās kustības darbību Latvijas Republikā 1920.–1940. gadā, aplūkojot to kā procesu, ko ietekmēja attiecīgā laika posma iekšējo un starptautisko politisko faktoru mijiedarbība.

Promocijas darba hronoloģiskie ietvari sākas 1920. gadā. Šajā laikā bija sakauta, internēta un likvidēta Krievijas Ziemeļrietumu armija, lielākais “Baltās kustības” militārais formējums Baltijas reģionā Krievijas Pilsoņu karā, un tas kļuva par priekšnosacījumu civilo un militāro emigrantu plūsmai. Tā iezīmējās arī Latvijas Republikā, kļūstot par pretboļševistiskās kustības aizsākuma pamatu, transformējoties starpkaru pretboļševistiskajā darbībā.¹ Darba hronoloģiskie ietvari noslēdzas 1940. gada otrajā pusē, padomju okupācijas sākumposmā, represijām īpaši spēcīgi skarot pret PSRS naidīgi noskaņotus, sabiedriski aktīvus krievu sabiedrības pārstāvjus un krievu pretboļševikus, faktiski likvidējot kustības izpausmes.

¹ Sk. Gusačenko, A. Ziemeļrietumu armijas bijušo militārpersonu emigrācija un repatriācija uz Latviju 1920. gadā: militāri-politiskais konteksts // Latvijas Kara muzeja gadagrāmata, XIX (2022). 41.–55. lpp.

Darba mērķa sasniegšanai ir izvirzīti šādi uzdevumi:

- 1) Analizēt galvenos militāros un politiskos procesus, kas norisinājās Krievijas impērijā un Krievijā 1917. gadā, definēt galvenos jēdzienus, izpētīt Baltijas reģiona krievu sabiedrības īpatnības, fokusējoties uz tās iezīmēm Latvijā.
- 2) Izpētīt starptautisko politisko situāciju divu desmitgažu laikā, primāro uzmanību veltot galvenajiem politiskajiem notikumiem, kas norisinājās Latvijā, Baltijas jūras reģionā un Eiropā kopumā. Nospraustā uzdevuma ietvaros analizēt Latvijas un PSRS attiecības, kā arī citus notikumus, kas tiešā vai netiešā veidā iespaidoja pretboļševistisko kustību Latvijā;
- 3) Izpētīt pretboļševistiskās kustības sākumfāzi Latvijā 1920. gadā, Krievijas Pilsoņu kara un Latvijas Neatkarības kara noslēdzošajā posmā, pētniecisko uzmanību pievēršot tās ietekmei uz iekšpolitiskiem procesiem Latvijā un reģionā.
- 4) Izpētīt pretboļševistisko organizāciju darbību 20. gadu pirmajā pusē. Uzdevuma ietvaros aplūkot notikumus Latvijā un to sasaisti ar notikumiem Polijā un Padomju Krievijā (no 1922. gada 30. decembra PSRS), kā arī analizēt krievu emigrācijas iekšpolitiskās šķelšanās problemātiku, padziļināti aplūkojot tās izpausmes Latvijā.
- 5) Analizēt kustības attīstības fāzi desmitgades otrajā pusē, akcentējot uzmanību uz krievu emigrācijas kopienas iekšējiem procesiem Latvijas un kopējā Eiropas kontekstā. Uzdevuma ietvaros izpētīt kustības izpausmes Rietumu un PSRS politisko saspīlējumu ietekmē 20. gadu beigās, fokusējoties uz izpausmēm Latvijā.
- 6) Izpētīt krievu pretboļševistiskās darbības izpausmes Latvijā starpkaru noslēdzošajā desmitgadē. Uzdevuma sasniegšanai analizēt krievu labējās sabiedrības paaudžu konfrontāciju jauna ideoloģiskā ceļa meklējumos un līdzšinējās pretboļševistiskās darbības pārvērtēšanā. Uzdevuma ietvaros analizēt izmaiņas, pievēršoties “jaunās paaudzes” organizāciju darbības izpētei Latvijā.

Pētījuma struktūra un metodes

Pētījums sastāv no ievada, avotu un literatūras apskata, sešām nodaļām, kā arī secinājumiem. To papildina saīsinājumu saraksts, izmantoto avotu un literatūras saraksts, darba nozīmīgāko personu rādītājs un pieci pielikumi.

Atbilstoši nosprausti uzdevumiem promocijas darbs ir strukturēts sešās nodaļās:

1. *nodaļā* ir aplūkoti galvenie militārie un politiskie procesi, kas norisinājās Krievijas impērijā un Krievijā 1917. gadā. Ieskats šajos procesos, jēdzienu definīcija un cēloņsakarības ir nepieciešams nosacījums Krievijas Pilsoņu kara rašanās, norises, rezultātu un “Baltās kustības” ģenēzes izpratnei. Tā kļuva

gan par priekšnoteikumu globālās krievu emigrācijas izveidošanai, gan arī par pretboļševiku dzinēj spēku starpkaru posmā. Ņemot vērā krievu emigrācijas vadošo lomu globālajā pretboļševistiskajā kustībā, tās politisko, kultūras un sabiedrisko izpausmju būtībai ir svarīga loma darba problemātikas izpratnei. Analizējot Baltijas reģiona īpatnības noteiktu militāri politisku procesu ietvaros, Neatkarības karā un starpkaru posmā, atsevišķa uzmanība ir veltīta krievu sabiedrības specifikai Baltijas valstīs, fokusējoties to izpausmēm Latvijas Republikā. Šajā kontekstā sniegts ieskats iekšpolitiskajā situācijā, analizējot labvēlīgus faktorus kustības attīstībai Latvijā.

2. *nodaļa* ir veltīta starptautiskās politiskās situācijas atspoguļojumam divu desmitgažu laikā, fokusējoties uz galvenajiem – sākotnēji militāri politiskajiem, vēlāk politiskajiem notikumiem, kas norisinājās Latvijā, Baltijas jūras reģionā un Eiropā, un ir nepieciešams daudzu pretboļševistiskās kustības nianšu izpratnei. Šajā aspektā pētnieciskā uzmanība fokusēta uz Latvijas un PSRS attiecībām, kā arī citiem notikumiem, kas tiešā vai netiešā veidā iespaidoja pretboļševistisku kustību kā Eiropā, tā arī Baltijas valstīs, un it īpaši Latvijā.

3. *nodaļa* ir aplūkota pretboļševistiskās kustības ievada fāze Latvijā, kas vienlaicīgi kļuva par Krievijas Pilsoņu kara noslēdzošo posmu un iesākumu tā turpināšanai citās armijās, kas tajā brīdī karoja pret Padomju Krieviju. 1920. gads kā pārejas posms ir ārkārtīgi svarīgs periods pretboļševistiskās kustības izveides izpratnei Baltijas jūras reģiona valstīs, šajā laikā izveidojoties pamatam turpmākām aktivitātēm.

4. *nodaļa* ir veltīta pretboļševiku organizāciju darbībai 20. gadu pirmajā pusē, kad tā transformējās autonomā kustībā pēc Rīgas miera līguma noslēgšanas 1921. gada 18. martā. Hronoloģiskā secībā nodaļā ir aplūkoti notikumi Latvijā saistībā ar Kronštates sacelšanos, “Tautas dzimtenes un brīvības aizsardzības savienības” darbību, kā arī pretboļševistisku grupu aktivitātes, kas bija īstenotas bijušo “balto” armiju virsnieku vadībā starptautiskā izlūkošanas tīkla ietvaros. Nodaļā ir aplūkota arī Romanovu dinastijas iekšējā šķelšanās, kā rezultātā izveidojas divas, savstarpēji konkurējošas grupas krievu emigrācijā un pretboļševistiskajā kustībā, tostarp arī Latvijā.

5. *nodaļa* analizēta kustības attīstības fāze desmitgades otrajā pusē, akcentējot uzmanību uz starptautiskās krievu emigrācijas kopienas iekšējiem politiskiem procesiem starptautiskajā mērogā un Latvijā, kā arī kustības izpausmēm Rietumu pasaules un PSRS savstarpējo attiecību saspilējumam ietekmē 20. gadu beigās. Nodaļas ietvaros ir aplūktas līdzšinējās organizācijas, kas turpināja darbību arī 20. gadu otrajā pusē, vienlaikus fokusējot uzmanību ne tikai izteikti pretboļševistiskajās izpausmēs, bet arī krievu emigrācijas iekšpolitiskajos procesos, kas bija nesaraujami saistīti arī ar Latvijas organizāciju darbību.

6. *nodaļa* aplūkotās starptautiskās krievu pretboļševiku izpausmes Latvijā starpkaru noslēdzošajā desmitgadē. Nodaļas ietvaros analizēta emigrantu paaudžu konfrontācija jaunā ideoloģiskā ceļa meklējumos un līdzšinējās

pretboļševistiskās darbības pārvērtēšana. Sniedzot ieskatu līdz šim neatspoguļotajās “Krievu taisnības brālības” darbības niansēs, nodaļas centrālā uzmanība ir veltīta “Jaunās paaudzes nacionālā darba savienības” darbības analītikai, fokusējoties tās izpausmēs un īpatnībās Latvijā.

Promocijas darba tapšanā ir izmantotas vairākas zinātniskās metodes: vēsturiski ģenētiskā (t. s. aprakstošā) metode hronoloģiskam notikumu aprakstam un cēloņsakarību noteikšanai; vēsturiski salīdzinošā un sinhronā metode objektīvai noteiktu procesu analītikai, salīdzinot starptautiskās un Latvijas pretboļševistiskās kustības kopīgās un atšķirīgās iezīmes, kā arī dažādas politiskās izpausmes tēmas ietvaros Rietumeiropā un Latvijā; struktūru sistēmu metode kustības organizāciju izveides un darbības izpētei.

Pētījumā izmantotie avoti

Promocijas darba faktoloģiskā bāze ir balstīta avotos, kas ir iedalīti nepublicēto un publicēto avotu kategorijās. Nepublicēto avotu segmentā ir izmantoti divu avotu veidi – arhīvu materiāli un atmiņas. Pētījuma primārā uzmanība ir veltīta kustību veidojošajām organizācijām, kuras vadīja krievu emigrācijas pārstāvji no Rietumu, Centrālās Eiropas un Balkānu valstīm. Mūsdienās viņu dokumenti un kolekcijas glabājas vairāku valstu arhīvos, kur tie nonāca gan starpkaru laikā, gan arī pēc Otrā pasaules kara. Darba tapšanā tika izmantoti sešu valstu deviņu arhīvu materiāli – dokumenti no trīs Latvijas, viena ASV, viena Lielbritānijas, diviem Krievijas Federācijas, viena Igaunijas un viena Polijas arhīva. Papildus tika izmantotas pretboļševiku atvašu ģimeņu kolekcijas un ar pretboļševistisku organizāciju saistītu personu atmiņas. Izmantoto dokumentu masīvu pārsvarā veido Latvijas un PSRS drošības dienestu, pretboļševistisku organizāciju, to daļiņnieku un saistīto personu dokumentālas liecības, kā arī nepublicētas atmiņas.

Ņemot vērā pētījuma specifiku, galvenais nepublicēto avotu dokumentālais masīvs ir Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva (turpmāk – LVVA) dokumenti. Pretboļševistiskās kustības organizācijām darbojoties Latvijā nelegāli, pētījuma tapšanā īpaši svarīgi ir Politiskās pārvaldes fonda (3235. fonda) materiāli. Lai gan Politiskās pārvaldes² darbība bija orientēta uz kustības apkarošanu, fonds savā veidā kalpo par tās savdabīgu hroniku. Fondā ir dokumentēta organizāciju, grupu un personu darbība, tās analīze un saikne ar starptautiskiem procesiem, sākot ar Politiskās apsardzības izveidošanu 1920. gada 1. oktobrī

² Valsts drošības dienesta pirmsākumi iezīmējās kopš 1918. g. decembra, starpkaru laikā tika vairākkārt mainīta institūcijas jurisdikcija, struktūra un nosaukums. Darba hronoloģiskajos ietvaros: 01.10.1920.–09.03.1924. – Politiskā apsardze; 09.03.1924.–24.05.1939. – Politiskā pārvalde; 24.05.1939.–1940. g. vasaras otrajā pusē Politiskās policijas pārvalde. Sk. Bērziņa, A., Vāveris, G. Drošības dienests starpkaru Latvijā 1918–1940: vēsture. Rīga: Valsts drošības dienests, 2020.

un beidzot ar Politiskās policijas pārvaldes slēgšanu padomju okupācijas sākumposmā 1940. gada 24. jūlijā. Fondā tiek glabāta konfiscēta konfidenciāla pretboļševiku grupu savstarpējā korespondence, kas sniedz papildu pienesumu konkrēto notikumu pētniecībā.

Tomēr Politiskās pārvaldes fonda informācijai piemīt arī noteikta subjektivitātes pakāpe, kam jāpievērš uzmanība, izmantojot fonda dokumentus.³ Ir jāatzīmē, ka šī īpatnība lielākā vai mazākā mērā piemīt visiem specdienestiem, ņemot vērā viņu darbības specifiku, valsts politiskā iekārtu, pakļautību noteiktām institūcijām u.c. faktoros. Pretboļševistisku organizāciju apkarošanas operācijas bieži vien bija īstenotas nevis reālu valsts drošības draudu, bet gan Iekšlietu ministrijas rīkojumu dēļ, ko iniciēja padomju politiskais spiediens. Cenšoties īstenot sev uzticētos uzdevumus un sniegt pozitīvu atskaiti vadībai, drošības dienesta aģenti bieži vien neiedziļinājās lietu niansēs un uzticējās visnotaļ šaubīgiem aģentūras ziņojumiem. Tie tika atspoguļoti protokolos un citos dokumentos, pārspilējot vai, tieši otrādi, noklusējot faktus. Tas izkropļo notikumu kopainu un līdz ar to pieprasa īpaši rūpīgu un kritisku pieeju darbā ar fonda dokumentiem.

Aplūkojot kustības sākumfāzes posmu 1920. gadā, darbā ir izmantoti Latvijas armijas Virspavēlnieka štāba 3601. fonda dokumenti.⁴ Lai gan pretboļševiku darbības sākumfāzes atsevišķi posmi 1920. gadā norisinājās ar netiešu armijas pretizlūkošanas dienesta atbalstu, gada beigās dienests bija spiests darboties pretboļševiku apkarošanā. Līdz ar to fondā tiek glabāta konfiscēta konfidenciāla pretboļševiku grupu savstarpējā korespondence, kas sniedz papildus pienesumu konkrēto notikumu pētniecībā. Vienlaicīgi, cenšoties slēpt armijas specdienesta saistību ar pretboļševikiem, vairākiem dokumentiem ir raksturīga subjektivitāte, turklāt šī paša faktora dēļ arī ir iznīcināti materiāli, kas būtu noderējuši vairāku jautājumu izpratnē.⁵

Saistība ar Latvijas armiju svarīgs ir arī Armijas štāba personas lietu kolekcijas fonds (5601. fonds), kurā glabājās virsnieku dienesta gaitu dokumenti. Šī informācija ir noderīga, ņemot vērā faktu, ka pretboļševistiskās organizācijas 1920. gadu pirmajā pusē vadīja bijušie Krievijas armijas virsnieki, no kuriem daļa turpināja dienestu Latvijas armijā.⁶ Īpašas uzmanības vērti ir arī virsnieku raksturojumi, ko personas lietās sniedza viņu komandieri. Tiesa gan, arī tiem ir raksturīga noteikta subjektivitāte.

³ Gusachenko, A. The Activities of "Russian Monarchists" in the Documentation of the Latvian Political Police Department (1920–1940): specific Characteristics of the Source // *Modern History of Russia*. 1/2020. pp. 955–968.

⁴ LNA LVVA, 3601. f., 1. apr., 469. l.; LNA LVVA, 3601. f., 1. apr., 276. l.; LNA LVVA, 3601. f., 2. apr., 117. l.

⁵ LNA LVVA, 3601. f., 1. apr., 901. l.; LNA LVVA, 3235. f., 1. apr. 4. l.

⁶ LNA LVVA, 5601. f., 1. apr., 5752. l.

Ārkārtīgi nozīmīgs dokumentu masīvs tēmas izpētē glabājās Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā (turpmāk – LVA). Ņemot vērā pretboļševistisko kustību būtību, kas bija vērsta pret PSRS pastāvošo iekārtu, tai piederošās organizācijas starpkaru posmā novēroja padomju specdienesti, un 1940. gadā tās kļuva par vienu no primārās iznīcināšanas mērķiem. LVA “Latvijas PSR VDK par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu krimināllietu (1940–1985) fondā” (1986. fonds) glabājās padomju okupācijas represīvā aparāta dokumenti, kuros ir dokumentēti aizturēto pretboļševiku personas dati, fotogrāfijas, kratīšanas protokoli, tiesas spriedumi un citas lietvedības niansas. Pētījuma ietvaros īpaši svarīgi ir pratināšanas protokoli, kuros ir atspoguļotas aizturēto personu biogrāfijas, darbība pretboļševistiskajās organizācijās, saistība ar citām personām un organizācijām, kā arī cita svarīga informācija. LVA dokumenti ir svarīgi arī 30. gadu “jaunās paaudzes” organizāciju darbības izpētē, lai gan atsevišķu apcietināto sniegtā informācija ir attiecināma arī uz 1920. gadu posmu.⁷

Taču vienlaicīgi šis avots ir ārkārtīgi subjektīvs. NKVD izmeklētāju pienākumos diezgan nosacīti ietilpa objektīvas informācijas iegūšana, galveno uzmanību fokusējot uz inkriminēto apsūdzību apstiprināšanu.⁸ Pratināšanas gaitā netika ņemti vērā apsūdzamā attaisnojoši argumenti un cilvēktiesības, savukārt informācijas iegūšanai tika pielietota fiziska un psiholoģiska ietekmēšana, kas, protams, iespaido arī paustās informācijas patiesumu.⁹

Krietni mazākā mērā Latvijas arhīvu kontekstā tika izmantoti Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Informācijas centra arhīva un Latvijas Okupācijas muzeja krājuma materiāli. Dokumenti tika izmantoti OGPU aģentu Kirila un Kiras Verhovsku (*Кирилл, Кира Андреевна Верховская*) provokatīvās darbības izpētei, kas 1930. gadu nogalē un 1940. gadu sākumā tika veikta “Jaunās paaudzes nacionālā darba savienība” (*Национально-трудовой союз нового поколения, NTSNP*) “Krievu akadēmiskās biedrības” un citās organizācijās.¹⁰

No ārzemju arhīvu materiāliem, kas tika izmantoti darba tapšanā, centrālā uzmanība ir veltīta ASV Kolumbijas Universitātes Bahmetjeva Krievu un

⁷ LNA LVA, 1986. f., 1. apr., 42782. l.; LNA LVA, 1986. f., 2. apr., P10147. l.

⁸ Viksne, R., Kangeris, K. No NKVD līdz KGB. Poolitiskās prāvas Latvijā (1940–1986): Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 1999. 17. lpp.

⁹ Kā piemēru aizturēto spīdzināšanā var minēt Ivana Rošonoka lietu. Izmeklēšanas sākumā aizdomās turamais pilnībā noliedza apsūdzības par darbību pretboļševistiskajā kustībā, taču vēlāk apstiprina lielāko apsūdzību daļu. Lietā ir pievienots I. Rošonoka 1956. gada iesniegums, kurā apliecināts, ka 1941. gada nogalē viņš sevi apmeloja, nespēdams izturēt izmeklētāja spiedienu, kurš informācijas iegūšanai viņu spīdzināja. LNA LVA, 1986.f., 1.a., 39055_1. l. 147., 234. lp.

¹⁰ Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Informācijas centra arhīvs. Lieta Nr. 4344 “Verhovskis Kirils Andreja d.” Latvijas Okupācijas muzeja krājums, Nr. OMF 600/537/6.

Austrumeiropas kultūras arhīva dokumentiem (*Bakhmeteff Archive of Russian and East European Culture at the Columbia University*). Promocijas darba tapšanā primārā nozīme ir arhīva “Krievu vispārējās militārās savienības” (*Русский общевойсковой союз, ROVS*) fondam, kas ir lielākā ROVS dokumentu kolekcija pasaulē un atspoguļo starpkaru lielākās pretboļševistiskās organizācijas darbību.¹¹ Šīs organizācijas filiāle darbojās arī Latvijā, un fonda dokumenti ļauj iepazīties ar iekšējo ROVS korespondenci, ko uzturēja Rīgas pārstāvji ar ROVS filiāļu vadību, monarhisku “nikolajevišu” centru, Aleksandra Kutepova (*Александр Павлович Кутенов*) kaujinieku organizācijas vadību Parīzē u.c. Fonda krājumā ir pieejama arī centra un ROVS nodaļu sarakste, rezolūcijas un rīkojumi, kuros netieši ir aplūkots pretboļševistisku organizāciju stāvoklis Latvijā, dažādu personu un notikumu raksturojumi u.c. ROVS fonda dokumenti sniedz iespēju aplūkot Latvijas pretboļševiku darbību nevis līdz šim ierastajā Politiskās pārvaldes skatījumā, bet no kustības iekšējā skatpunkta.

Pētniecības procesā analizējot “Tautas Dzimtenes un brīvības aizsardzības savienības” (*Народный союз защиты родины и свободы, NSZRIS*) darbību Latvijā 1921.–1922. gadā, tika izmantoti Krievijas Federācijas Valsts arhīva (*Государственный архив Российской Федерации*) materiāli. Šajā darba aspektā galvenā pētnieciskā uzmanība tika fokusēta uz “Tautas Dzimtenes un brīvības aizsardzības fonda” (5872. fonds) un “Krievu politiskās komitejas” fondu dokumentiem (5866. fonds). Fondu dokumenti papildina Latvijas arhīvos glabāto dokumentu informāciju, atspoguļojot NSZRIS valdības pretboļševistiskās darbības plānus un to īstenošanu, kas ietvēra arī Latvijas grupu aktivizēšanu.

Savukārt Ārzemju Krievijas Aleksandra Solžeņicina nama arhīva (*Архив Дома Русского зарубежья имени Александра Солженицына*) krājumos tiek glabāta Pilsoņu kara perioda pretboļševistisko armiju dokumentācija¹², dalībnieku atmiņas, korespondence, dokumenti, kā arī citu emigrantu un to organizāciju korespondence, dienasgrāmatas, vizuālo materiālu kolekcijas un citas liecības.¹³ Daļa no tām tika izmantota darba tapšanā. Disertācijas autoram, sadarbojoties ar centra pētniekiem, izdevās uziet pētniecībai vērtīgu dienasgrāmatu un korespondenci, kas 1970. gadu beigās tika nodota paša Aleksandra Solžeņicina (*Александр Исаевич Солженицын*) rīcībā. Materiāli piederēja A. Kutepova organizācijas kaujiniekam Nikolajam Strekalovskim (*Николай Павлович Стрекаловский*), kurš kopā ar cīņu biedru 1924. gadā ieradās Latvijā no Francijas ar mērķi šķērsot padomju robežu Parīzes monarhiskā centra

¹¹ BAR ROVS Collection. ROVS dokumenti pieejami arī citos arhīvos ASV un Krievijas Federācijā, tomēr Bahmetjeva arhīvā glabājas pasaulē lielākais ROVS dokumentu krājums.

¹² To skaitā Latvijas Neatkarības kara Liepājas brīvprātīgo strēlnieku vienības dokumenti, kas līdz šim nebija zināms.

¹³ О Доме русского зарубежья имени Александра Солженицына. Pieejams: <https://www.domr.ru/about/review/> [skatīts 08.08.2023].

uzdevumā. Abi kaujinieki tika aizturēti un ieslodzīti Rīgas Centrālcietumā, kur N. Strekalovskis rakstīja dienasgrāmatu. Šajā kontekstā īpašas uzmanības vērts ir viņa sarakste ar brāli, kas tapa pēc atbrīvošanas, un tajā viņš sirsnīgi atspoguļo savu un citu kaujinieku politisko nostāju, attieksmi pret Latviju, krievu pretboļševistisko kustību Latvijā un emigrantiem, kā arī citas nianšes.¹⁴

Savukārt organizācijas NTSNP pētniecībā tika izmantotas A. Solžeņicina nama krājumos glabātas un līdz šim nepublicētas Viktora Gana (*Виктор Станиславович Ган*) atmiņas. Atmiņās aprakstot starpkaru laikā un Otrā pasaules karā Latvijā pavadītos gadus, autors sniedz ieskatu dalībā vairākās organizācijās, arī nelegālajās, tostarp NTSNP. Uzmanības vērts ir V. Gana sniegtais ieskats NTSNP jaunu locekļu vervēšanas procesa detaļās.

Igaunijas valsts arhīva Nacionālais arhīvs (*Rahvusarhiivi Eesti Riigiarhiivi Filiaal*) ir vēl viens arhīvs, kas tika izmantots promocijas darba tapšanā. Līdzīgi kā Latvijā, arī Igaunijas Nacionālā arhīva krājumos glabājas bijušā VDK arhīva dokumenti. Starpkaru Latvijas pretboļševistiskās darbības specifika bija noteiktā līmenī saistīta ar analogisku organizāciju darbību Igaunijā. Turklāt “Krievu taisnības brālības” (*Братство русской правды, BRP*) organizācijas ietvaros Latvijas pretboļševiki palīdzēja attīstīt šūnu darbību Igaunijā, sniedzot konsultācijas, propagandas materiālus un, iespējams, ieročus. Minētā informācija tieši neparādījās citos aplūkotojos avotos, tomēr bija detalizēti izklāstīta NKVD pratināšanās un daļēji apstiprināta citu avotu informācijā.¹⁵ Tomēr līdzīgi kā Latvijas gadījumā, arī šiem dokumentiem piemīt noteikta subjektivitāte, līdz ar to liecības jāanalizē vērā piesardzīgi un kritiski, salīdzinot ar citu avotu informāciju.

Polijas Valsts arhīva Jauno aktu arhīvs (*Archiwum Państwowe Archiwum Akt Nowych*) krājumos glabājas starpkara posma Polijas Republikas valsts un militāro iestāžu dokumentācija, kā arī dažādu organizāciju un citu institūciju materiāli. To starp arhīva krājumos ir pieejami gan “Krievu politiskās komitejas”, gan arī citu Polijas starpkaru laika krievu emigrantu organizāciju dokumenti.¹⁶ Šie materiāli tika izmantoti, aplūkojot pretboļševiku kustības sākumstadiju Latvijā 1920. gadā. Šajā jomā īpašu interesi raisa komitejas priekšsēdētāja Borisa Savinkova (*Борис Викторович Савинков*) korespondence, kā arī citi materiāli, kas atspoguļo šķietami lojālu “Krievu politiskās komitejas” valdes locekļu īsteno attieksmi pret jaundibinātām valstīm, viņu attiecības ar Krievu armijas (*Русская армия*) komandieriem, kā arī citus faktus, kuri 20. gadu pirmajā pusē kļuva par noteicošiem Latvijas krievu pretboļševistiskās kustības izpausmēs.¹⁷ Noslēdzot ārzemju arhīvu dokumentu apskatu, jāatzīmē arī Lielbritānijas Nacionālā

¹⁴ DRZ, f.1, 48.l.

¹⁵ ERAF, 130 SM. f., Nlm. nr. 1., S. nr. 9056-3.

¹⁶ Archiwa w Polsce. Pieejams: <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/archiwa-w-polsce> [skatīts: 09.08.2023].

¹⁷ AAN 2 / 59 / 0 / 2 / 36; AAN 2 / 59 / 0 / 3 / 39.

arhīva (*The National Archives*) dokumentus, kas tika izmantoti vienā no darba epizodēm, raksturojot krievu sabiedrības attieksmi pret politiskiem procesiem Neatkarības kara laikā.¹⁸

Papildu pienesumu darba tapšanā sniedza privātpersonu kolekcijās glabātie materiāli. Šajā kontekstā jāatzīmē Maskavā dzīvojošās Jeļenas Maidanovičas (*Елена Львовна Майданович*) ģimenes arhīvu, mācītāja Georgijs Petrovska (*Георгий Петровский*) kolekciju un disertācijas autora saraksti ar Rostislavu Polčaņinovu (*Ростислав Владимирович Полчанинов*). J. Maidanovičas tēvs Ļevs Maidanovičs 1927. gadā bija *de facto* Latvijas krievu pretboļševistiskās kustības kaujinieku organizācijas vadītājs, personīgi šķērsojis PSRS robežu un darbojās Parīzes centra uzdevumos Ļeņingradā. Pateicoties J. Maidanovičas pretimnākšanai, promocijas darbā pirmo reizi tiek publicēta viņas tēva cīņu biedra N. Strelalovska (sodīts ar nāvi PSRS) foto, viltotās pases fotogrāfija, kā arī cita informācija. Pētījuma ietvaros tika izmantota arī digitāli ierakstīta mutiska liecība, kuru 2011. gadā ierakstīja Daugavpils pareizticīgo Sv. Borisa un Gļeba katedrāles mācītājs g. Petrovskis, intervējot Daugavpils “Sokol” jaunākās sekcijas dalībnieku Konstantīnu Vasiļevski, kurš nāca no pirmās Latvijas “Sokol” organizācijas dibinātāju ģimenes. Papildus vērtīgas liecības disertācijas autoram sniedza daudzu pētījumā aplūkoto notikumu aculiecinieks, krievu emigrācijas vēsturnieks, pretboļševistiskās Krievu armijas virsnieka dēls un ilgu laiku vecākais “Krievu solidāristu nacionālās darba savienības” (*Народно-трудовой союз российских солидаристов, NTS*), skautu un “Sokol” kustību dalībnieks R. Polčaņinovs. Viņa liecības sarakstē ar promocijas darba autoru sniedza papildus pienesumu noteiktu terminu interpretācijas jautājumos, personu darbības noskaidrošanā un citās darba niansēs.

Publicēto avotu kategorijai ir sekundāra nozīme darba tapšanā. Šīs kategorijas izmantotie dokumenti ir ierindojami vairākās apakšgrupās, kas tika izkārtotas dilstošā secībā pēc to objektivitātes pakāpes. Promocijas darba publicēto avotu grupu veido: 1) dokumentu publikācijas; 2) organizāciju uzdevumi; 3) periodika; 4) atmiņas; 5) korespondence un dienasgrāmatas. Ņemot vērā plašu publicēto avotu klāstu, ir vērts atzīmēt vien dažas publikācijas no katras avotu apakšgrupas.

Primārais un plašākais darbs militārās emigrācijas jomā viennozīmīgi ir Krievijas Federācijā izdotie dokumentu krājumi “Krievu militārā emigrācija 20. gs. 20.–40. gados.”¹⁹ Īpašu vērtību krājumam piešķir Krievijas Federācijas

¹⁸ 371/3630 (Foreign Office and Foreign and Commonwealth Office records); Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Informācijas centra arhīvs. Lieta Nr. 4344 “Verhovskis Kirils Andreja d.”; Latvijas Okupācijas muzeja krājums, Nr. OMF 600/537/6.

¹⁹ Басик, И. И., Авдеев, В. А., Алексеев, Ю. А., Жадобин, А. Т., Зданович, А. А., Карпов, В. Н., Марковчин, В. В., Муранов, В. И. Русская военная эмиграция 20–40-х годов XX века. Москва: РГГУ, 1998–2017.

specdienesta arhīvu dokumenti, kuros ir atspoguļota trimdas organizāciju darbība, aģentūras ziņojumi (to skaitā pretboļševiku organizācijās infiltrēto aģentu ziņojumi), PSRS politisko pārstāvniecību aizsegā strādājošo VČK / OGPU / NKVD aģentu ziņojumi un cita vērtīga informācija.

Valsts institūciju izdevumu ietvaros tika izmantoti četrus Tautas skaitīšanu dati. Tomēr ne visai skaidru iemeslu dēļ tautas skaitīšanas datus krievu “nansensistu” skaits bija atspoguļots tikai vienreiz (1930. gadā), kas apgrūtināja krievu emigrantu īpatsvara analīzi.²⁰ Savukārt, organizāciju izdevumu jomā lielākoties tika izmantoti noslēdzošās nodaļas ietvaros, galveno pētniecisko uzmanību veltot NTSNP un citām “jaunās paaudzes” organizācijām, kuru ievērojams locekļu skaits nāca no “Sokol” rindām. Publicēto avotu grupā tika izmantots Latvijas lielākā “Sokol” centra jubilejas izdevums “Krievu vingrošanas biedrība “Sokol” Daugavpilī”.²¹

Darba tapšanā publicētu avotu ietvaros tika izmantota virkne periodisko izdevumu. Prioritāra loma šajā jomā ir Latvijā izdotiem krievu, mazāk latviešu preses izdevumiem, savukārt sekundāra nozīme ir ārpus Latvijai izdotai emigrācijas un PSRS periodikai. No visiem aplūkotajiem krievu izdevumiem īpaši jāatzīmē laikraksts “Segodnja”, kas bija ne tikai populārākā avīze Latvijas krievu sabiedrībā, bet arī viens no veiksmīgākajiem izdevumiem krievu valodā ārpus PSRS.²²

Papildu pienesumu darba tapšanā sniedza publicētas atmiņas. Šajā kontekstā var izšķirt vairākas atmiņu kategorijas – vispirms, materiālus, kas attiecas uz Krievijas Pilsoņu un Latvijas Neatkarības kariem. Nākamajai kategorijai pieskaitāmas atmiņas, kurās ir aplūkots starpkaru posms. Šajā jomā vērtīgas ir Krievijas karaflotes virsnieka Haralda Grāfa (*Гаральд Карлович Граф*) atmiņas, kuru atsevišķās epizodēs aplūkota viņa slepenā pretboļševistiskā misija Baltijas valstīs, tostarp arī Latvijā. Vērtīgs materiāls publicētu avotu ietvaros ir ievērojamu politiķu, filozofu un pretboļševiku sarakstes. Šajā kategorijā īpaši vērtīga ir Latvijas pretboļševiku līdera Anatola Līvena (*Анатолий Леонид Павлович Ливен*) sarakste ar Mariju Vrangeli (*Мария Дмитриевна Врангель*). Pamatoti uzskatot M. Vrangeli par uzticības personu, vairākās vēstulēs viņš atklāti pauda detalizētu Latvijas iekšpolitiskās, sociālās, demogrāfiskās un citu situāciju

²⁰ Valsts statistiskā gada grāmata 1921. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1920.; Otrā tautas skaitīšana Latvijā. M. Skujenieka redakcijā. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1925.; Trešā tautas skaitīšana Latvijā. M. Skujenieka redakcijā. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde 1930.; Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā. M. Skujenieka redakcijā. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde 1935.

²¹ Русское гимнастическое общество “Sokol” в Двинске. 1928–1933. Daugavpils: “Sokol”, 1923; Рар, Л., Оболенский, В. Ранние годы (1924–1948). Материалы к истории НТС. Выпуск 1. Москва: Посев, 2003; НТС. Мысль и дело 1930–2000. Москва: Посев, 2000.

²² Абызов, Ю. 20 лет русской печати в независимой Латвии. Pieejams: www.russkije.lv/ru/pub/read/rus-in-latvia-edition2/abizov-rus-latvii-2.html [skatīts 22.08.23].

apskatu. Šajā jomā īpaši interesanta ir A. Līvena kā Latvijas pretboļševiku *de facto* līdera attieksme pret Latvijas valstiskumu, dažādiem iekšpolitiskiem procesiem un citiem notikumiem. Noteiktā mērā tas palīdzēja raksturot Latvijas pretboļševistiskās kustības dalībnieku uzskatus un attieksmi pret Latvijas valstiskumu, suverenitāti, latviešu un krievu sabiedrības attiecībām u.c.²³

²³ Балтийско-русский сборник. Кн. 1. Под ред. Бориса Равдина, Лазаря Флейшмана. Stanford Slavic Studies. Vol. 27 (2004). Балтийско-русский сборник. Кн. 2. Под ред. Б. Равдина, Л.Флейшмана. Stanford Slavic Studies Vol. 28 (2007).

PĒTĪJUMA REZULTĀTU APROBĀCIJA

Promocijas darba tēmas pētniecības rezultāti ir prezentēti starptautiskās zinātniskās konferencēs Latvijā, Igaunijā, Lietuvā, Polijā, Krievijas Federācijā, Rumānijā un tika izdoti zinātnisku publikāciju veidā.

Promocijas darba tēmas aprobācija pētniecības projektos

1. VPP “Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai” projekts “Indivīda, sabiedrības un valsts mijiedarbība kopējā Latvijas vēstures procesā: vērtību konflikti un kopīgu vērtību veidošanās vēsturiskos lūzuma punktos”. Projekta Nr.: VPP-IZM-2018/1-0018; 01.12.2018.–30.06.2022.
2. LU Bāzes un snieguma finansējuma projekta “Letonika, diaspora un starpkultūru komunikācija” apakšprojekts “Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām”. Projekta Nr.: AAP2016/B060 kopš 15.05.2018.

Par pētījuma problemātiku nolasītie ziņojumi starptautiskās konferencēs

1. *Russian Society in Latvia (1918–1940): the Factor of the Anti-Bolshevik Movement* // Fourteenth International Conference on Baltic and Nordic Studies entitled Cooperation and Controversy. Panel: “Processes of Political and Military History in Central and Eastern Europe at the First Half of 20th Century: the Case of Latvia”. Ovidius University of Constanța, Romania. 12.05.2023.
2. *Monarhisti, afēristi un avantūristi: krievu pretboļševiku sadarbība ar Latvijas un ārzemju spēcieniem 1923.–1924. gadā* // LU 81. starptautiskās zinātniskās konferences sekcija “Konflikti un sadarbība vēsturē”. Rīga, Latvijas Universitāte, 30.03.2023.
3. *Dženovas konferences atbalss Latvijā 1922. gadā: krievu pretboļševistiskās kustības konteksts* // Starptautiskā konference “Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi VIII”. Valmiera: Valmieras muzejs, 25.11.2022.
4. *Vision of Foreign Intervention in USSR as Planned by Russian Military Emigres in the Late 1920s: The Baltic Context* // “Indivīds, sabiedrība un vara Baltijas reģiona vēstures lūzuma punktos”. Rīga: LU, 15.10.2021.
5. *Krievijas Ziemeļrietumu armijas nozīme reģionā 1919.–1920. g.: tīfa epidēmijas faktors* // Latvijas Universitātes 79. starptautiskajā zinātniskajā konference vēstures un arheoloģijas doktorantu sekcija “Sabiedrības un indivīda

- veselība cauri laikam: izpētes iespējas un problemātika vēstures un arheoloģijas zinātnē”. Rīga: LU, 10.03.2021.
6. *Krievu pretlielnieciskie formējumi Latvijas Neatkarības karā 1918.–1919. g.* // Latvijas Kara muzeja konference “Nacionālo minoritāšu loma Latvijas Neatkarības karā un Latvijas armijas tapšanā”. Rīga: Latvijas Kara muzejs, 20.02.2021.
 7. *Latvijas krievu sabiedrība vēstures lūzumpunktos 1917.–1919. g.* // “Cilvēks un karš. Atzīmējot simtgadi kopš Neatkarības kara beigām Latvijā”. Rīga: LU, 18.09.2020.
 8. *Эмиграция бывших северозападников в Латвию в 1920 г.: военно-политический контекст* // Конференция Нарвского Музея “100 лет со дня окончания войны за независимость Эстонии”. Narva: Narva Muuseum, 25.09.2020.
 9. *Krievijas Pilsoņu kara turpināšanas iespējas Baltijas jūras reģionā 1920. g.: politiskie un militārie faktori.* “Anthropology of Political, Social and Cultural Memory: Practices in Central and Eastern Europe” Rīga: LU, 25.09.2020.
 10. *Minorities in interwar Latvia.* Poland–Latvia, 100 years of diplomatic and military relations. The Royal Łazienki Museum in cooperation with the Latvian Embassy in Poland. The Royal Łazienki Museum. Warsaw: 17.01.2020.
 11. *Krievu militārie formējumi Latvijā 1919. g. maija–jūlijā* // Latvijas Neatkarības karš un Latvijas armijas izveidošanas 100. gadadiena. Rīga: Latvijas Kara muzejs, 10.07.2019.
 12. *Kņaza Anatola Līvena politiskās vadlīnijas Latvijas Neatkarības karā 1919. g. janvārī–jūlijā* // Latvijas Neatkarības karš: kaujām pie Salaspils 100. Salapils: Daugavas muzejs, 05.07.2019.
 13. *Russian Entnical Minority in Latvia 1918–1940* // The Emergence of New States in Eastern Europe after the First World War: Lessons for all of Europe. Round table Debate. Latvian Institute of International Affairs. Kaunas: Vytautas Magnus University, 20.03.2019.
 14. *Krievu militārie formējumi Liepājā 1919. g. pirmajā pusē* // Liepāja Latvijas Neatkarības karā. Liepāja: Liepājas muzejs, 23.03.2019.
 15. *Anti-Bolshevik Manifestations of Russian Youth in Interwar Latvia: The Case of Vitaly Aderkas* // The Region: History, Culture, Language. Šiauliai: Siauliai University, 28.03.2019.
 16. *Latvijas Neatkarības karš krievu iedzīvotāju kolektīvajā uztverē 1919. gada pirmajā pusē* // 29. Zinātniskie lasījumi. Daugavpils: Daugavpils Universitāte, 25.01.2019.
 17. *Благотворительная деятельность русских молодежных движений в межвоенной Латвии в 20–30-х гг. XX века* // Россия в Мире: Благотворительные традиции Русского Зарубежья в 20–30-е годы XX века. Москва: Российская Академия Наук, 15.11.2018.

18. *Latvijas Republikas valstiskums krievu sabiedrības uztverē 1917.–1919. g.* Nacionālo valstu veidošanās Baltijas reģionā un Austrumeiropā (1917–1918). Rīga.; Latvijas Kara muzejs, 28.09.2018.
19. *Krievu pretboļševiku kustības “monarhisma” mīts Latvijā 1920.–1940. g.* 21. Liepājas Universitātes Starptautiskā zinātniskā konference “Sabiedrība un kultūra: vērtību dimensija”. Liepāja: Liepājas Universitāte, 19.05.2018.
20. *Activities of “Russian Monarchists” in the Documentation of Latvian Political Police Department (1920–1940). Peculiarities of the Source // The Region: History, Culture, Language.* Šiauliai: Šiaulių universitetas, 13.04.2018.
21. *Деятельность русских молодежных организаций в межвоенной Латвии в воспоминаниях очевидцев // 27. zinātniskie lasījumi.* Daugavpils: Daugavpils Universitāte, 27.01.2017.

Promocijas darba tēmai veltītās zinātniskās publikācijas

1. Andrejs Gusačenko, Igor Kopōtin. *The vision of foreign intervention in the USSR as planned by Russian military émigrés at the end of 1920s: The Baltic context // LVIŽ 116 (2022) (Indexed in SCOPUS and WoS).*
2. *Krievijas Ziemeļrietumu armijas nozīme reģionā 1919.–1920. g.: tīfa epidēmijas faktors // Latvijas Universitātes 79. starptautiskajā zinātniskajā konference vēstures un arheoloģijas doktorantu sekcija “Sabiedrības un indivīda veselība cauri laikam: izpētes iespējas un problemātika vēstures un arheoloģijas zinātnē”. Konferenču referātu tēzes (2021).*
3. *Krievijas Ziemeļrietumu armijas sabrukuma sekas 1919.–1920. gadā: Latvijas konteksts // Latvijas Universitātes žurnāls “Vēsture” 11/12 (2022)*
4. *The Emergence and Restoration of the State: Latvia in 1918 and 1990 // TalTech Journal of European Studies Tallinn University of Technology, Vol. 11/1 (2021) (Indexed in SCOPUS and WoS).*
5. *Эмиграция и репатриация бывших военнослужащих Северо- Западной армии в Латвию в 1920 г.: военно-политический контекст // Сборник Нарвского музея 22 (2021) Окончание Эстонской освободительной войны в Нарве в 1920 г. // Narva muuseumi toimetised 22 (2021).*
6. *Krievu militārie formējumi Latvijā 1919. g. maija–jūlijā: priekšvēsture un darbība // Latvijas Latvijas Neatkarības karš un Latvijas armijas izveidošanas 100. gadadiena Kara muzeja gadagrāmatas speciālizlaidums (2019).*
7. *Благотворительная деятельность русских молодежных движений в Латвийской Республике в 20–30-х гг. XX века. ЭНОЖ Nr.1 (2019) (Indexed in SCOPUS and Web of Science).*
8. *Pretboļševiku izpausmes Latvijā 1927. gadā: Vitālija Aderkasa gadījums // Žurnāls Latvijas Arhīvi 1/2 (2019).*

9. *The Activities of "Russian Monarchists" in the Documentation of the Latvian Political Police Department (1920–1940). Specific Characteristics of the Source.* Modern History of Russia Nr.9 (2019) (Indexed in SCOPUS and in Web of Science).
10. *Latvijas Neatkarības karš krievu iedzīvotāju skatījumā 1919. gada pirmajā pusē* // Latvijas Vēstures institūta žurnāls Nr.1/109 (2019).
11. *Krievu pretboļševiku kustības "monarhisma" mīts Latvijas Republikā 1920.–1940. g.* // Žurnāls Vēsture. Nr. 6. (2018).
12. *"Sokol" organizāciju darbība starpkaru periodā Latvijā.* Latvijas Universitātes Žurnāls "Vēsture", Nr. 3/98 (2017). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017.

GALVENIE SECINĀJUMI

1917. gada Februāra revolūcija kļuva par likumsakarīgu iznākumu politisko, militāro, nacionālo, ekonomisko un sociālo krīžu strupceļā nonākušajai impērijai, paverot iespēju izveidot demokrātisku valsti ar tautas pārstāvētu likumdošanas institūciju. Tomēr Oktobra apvērsums un tam sekojošie notikumi isā laikā ne tikai liedza šo iespēju īstenot, bet iniciēja fundamentālus satricinājumus, kam bija katastrofiskas un nelabojamas sekas. Boļševiku uzsāktais Krievijas Pilsoņu karš skāra praktiski visu bijušās impērijas teritoriju, iesaistot visas impērijā dzīvojošas tautas un kļūstot ne tikai par ārkārtīgi asiņainu militāro konfliktu, bet arī par metafizisku divu dažādu cilvēces vērtību sistēmu cīņu, kas atspoguļojās pašā “Baltās kustības” būtībā.

Neraugoties uz samērā daudzsološām perspektīvām kara vidus fāzē, tas beidzās ar pretboļševistisko spēku sakāvi, kam sekoja ne tikai atkāpšanās un teritoriju zaudējums, bet arī nepieredzēti plaši emigrācijas viļņi. Dzimteni pameta ne tikai cilvēki, kuru dzīve bija boļševiku varas apdraudēta, bet arī tie, kas nespēja samierināties ar realitāti un eksistēt jaunajā padomju Krievijas pasaulē. Šī iemesla dēļ tā saucamajai “baltajai” emigrācijai piemita ne tikai unikalitāte skaitliskā ziņā, no 1917. gada līdz 20. gadu beigām trimdā globālā mērogā nonākot vairāk nekā 1,5 miljoniem cilvēku, bet arī īpatnības sociālās izcelsmes, izglītības līmeņa u. c. faktoru kopainā. Plašs emigrantu pārstāvētais etniskais, politiskais un sociālais spektrs bija vienots noteiktā kopsaucējā, kas izpaudās nesamierināmā attieksmē pret boļševismu ar mērķi gāzt vai citā veidā mainīt esošo iekārtu Krievijā un iesaistīties tās atdzimšanā. Tomēr, ņemot vērā emigrācijas daudzpusību, tās ideoloģiskajai misijai bija raksturīgi divi galvenie virzieni – pirmais paredzēja cīņu pret boļševismu ar militārās intervences un terora starpniecību, faktiski turpinot Pilsoņu karu, bet otrais – saglabāt un attīstīt krievu kultūru, mākslu, literatūru un zinātņi trimdā kā alternatīvu Padomju Krievijai un bāzi dzimtenes atdzimšanai pēc padomju varas gāšanas. Abi virzieni nebija nošķirti, bieži vien krustojoties un to atbalstītājiem mijiedarbojoties organizāciju, savienību un kustību ietvaros nosacīta starpkaru laikā visā tā sauktās “Ārzemju Krievijas” sociālā, politiskā un kultūras fenomena areālā, kurā ietilpa arī Baltijas valstis.

Atšķirībā no Rietumeiropas un citām valstīm, kur apmetās ievērojams krievu emigrantu skaits, Baltijas valstis lielāko krievu iedzīvotāju īpatsvaru veidoja krievu etniskā minoritāte, kuras pārstāvji dzīvoja reģionā gadu simtiem. Lai gan krievu iedzīvotāji Baltijas valstu kontekstā bija plaši pārstāvēti visās trijās valstīs, Latvijā un Igaunijā tās bija lielākās minoritātes, turklāt Latvijas krievu iedzīvotāju skaits bija divarpus lielāks par analogiskiem rādītājiem Igaunijā. Tomēr citās (politiskās darbības, naturalizācijas, izglītības u. c.) izpausmēs

krievu iedzīvotāju stāvoklis bija samērā līdzīgs, un, balstoties uz demokrātiskā valstiskuma pamatnostādņēm, parlamentārajā posmā minoritātes baudīja tādas pašas priekšrocības kā pamatnācijas pārstāvji.

Lai gan Latvijā krievu emigrantu īpatsvars bija salīdzinoši neliels (aptuveni 5–7 % krievu iedzīvotāju kopskaita), tie ieņēma ievērojamu vietu kultūras, mākslas, sabiedriskajās un citās izpausmēs, plaši komunicējot un sadarbojoties ar emigrantiem citās valstīs “Ārzemju Krievijas” diskursa ietvaros. Ievērojamai krievu minoritātes daļai arī ideoloģiskajā jomā piemita pretboļševistiska vai vismaz padomju iekārtai nelabvēlīga nostāja, kas izpaudās sadarbībā ar emigrantiem pretboļševistisko organizāciju tīklos, kuri bija pārstāvēti praktiski visās valstīs ar ievērojamu krievu iedzīvotāju koncentrāciju.

Analizējot Latvijas krievu pretboļševistiskās kustības nosprausto mērķu, darbības un rezultāta aspektus, ir jāakcentē vairākas iezīmes. Lai gan kustības mērķis – boļševisma gāšana – nebija sasniegts, bija veikti vairāki taktiski soļi ceļā uz to – diversijas padomju teritorijā, propagandas izplatīšana, padomju pilsoņu ideoloģiska apstrāde, provokatīvu operāciju īstenošana sadarbībā ar Latvijas un Lielbritānijas izlūkdienestiem, kā arī OGPU maldināšana. Atšķirībā no analogiskām izpausmēm vairākās citās valstīs Latvijas pretboļševiki nepiedalījās teroristiskās operācijās pret padomju funkcionāriem, lai gan tādas tika plānotas, bet, iespējams, novērstas, Latvijas specdienestiem savlaicīgi iegūstot informāciju un iesaistoties to novēršanā.

Lai gan kustības dalībnieku rindas nebija plaši pārstāvētas, tie uzturēja noteiktu pretboļševistiskās cīņas sparū krievu labējā sabiedrībā, it īpaši “jaunās paaudzes” vidū. Tas noteikti palīdzēja stiprināt krievu sabiedrības nacionālo pašapziņu, taču zināmā mērā arī kavēja integrācijas procesus Latvijas sabiedrībā, simpatizējot monarhismam un imperiālismam. Labējā rakstura kustība noteiktās izpausmēs bija radnieciska latviešu labēji noskaņotajām organizācijām un personu grupām, kuras vienoja pretboļševistiskā ideoloģija, tomēr simpātijas vai tiešs monarhisma atbalsts negatīvi ietekmēja pretboļševiku attieksmi pret Latvijas suverenitāti.

Kopumā Baltijas valstīm piemita perifērijas loma “Ārzemju Krievijas” politiskajā, sabiedriskajā un kultūras areālā, tomēr krievu pretboļševistiskās kustības kontekstā situācija bija citāda. Latvijas kustības vadošo figūru, organizāciju un atsevišķu personu darbība vairākkārt izraisīja plašu un intensīvu starptautisku rezonansi, kas sniedzās tālu ārpus Baltijas reģiona. Tādējādi krievu pretboļševistiskā kustība Latvijā kļuva par ievērojamu un atsevišķos posmos pat noteicošo globālās starpkaru kustības elementu, bet Latvijas kontekstā par vērā ņemamu krievu sabiedrības sociāli politisku izpausmi, kas zināmā mērā ietekmēja labējās sabiedrības daļu, it īpaši jaunatni.

Tomēr atšķirībā no valstīm, kas nebija iesaistītas militārajos konfliktos ar Padomju Krieviju, Baltijas valstīs pretboļševistiskās kustības organizāciju darbība bija aizliegta, balstoties uz miera līguma noteikumiem. Neraugoties uz

oficiālu liegumu, krievu pretboļševistiskās kustības organizācijas aktīvi darbojās visā starpkaru posmā, epizodiski saskaroties ar valsts iekšējo drošības struktūru pret darbību. Lielākoties Politiskās pārvaldes īstenotās pretboļševiku apkarošanas operācijas bija padomju politiskā spiediena iniciētas, padomju pusei mēģinot iesaistīt pretboļševistiskās kustības diskursu, lai panāktu sev izdevīgus lēmumus noteiktu politisku un ekonomisku interešu jomā.

Ņemot vērā krievu pretboļševistiskās kustības tiešu saistību ar krievu emigrāciju, tās ideoloģiskajām un politiskajām īpatnībām, kā arī darbības sfēru ārpus Krievijas, kustības organizāciju Latvijā ietekmēja trīs pamatfaktori: 1) Latvijas iekšpolitiskā situācija; 2) PSRS faktors; 3) krievu emigrācijas politiskais faktors. Pirmajā gadījumā organizāciju darbību apdraudēja Politiskās policijas apkarošanas operācijas, mazāk kreiso politisko spēku ietekme u. c. Otrajā gadījumā kustības attīstība un operatīvā darbība bija saistīta ar notikumiem PSRS, cenšoties savā labā izmantot savienības iekšējās krīzes situācijas. Kā piemērus var minēt Kronštates sacelšanos, 1927. gada situāciju, kolektivizācijas posma izraisītus notikumus un pat Otrā pasaules kara sākumu.

Latvijas kontekstā pirmais un otrais faktors bieži bija savstarpēji saistīti, sākoties PSRS spiedienam uz politiskiem procesiem. Latvijas Iekšlietu ministrija bija spiesta rīkoties un vismaz formāli apkarot pretboļševistiskās organizācijas. Uzskatāmi piemēri šajā gadījumā ir "Vrangelīāde", Dženovas konference, precedents ar uzbrukumu padomju kurjeriem 1926. gadā, tirdzniecības līguma pagarinājums 1932. gadā u. c. Ņemot vērā, ka pretboļševistiskās organizācijas Latvijā bija ārzemēs veidotu organizāciju filiāles, tās bija cieši saistītas ar centriem Rietumeiropā vai Balkānos un faktiski kopēja to lēmumus, protams, ņemot vērā vietējās īpatnības. Kā spilgtāko piemēru var minēt Romanovu ģimenes šķelšanos, kas iezīmējās 1924. gadā, sadalot krievu emigrāciju divās nometnēs – lielkņaza Kirila un Nikolaja piekritējos, "jaunās paaudzes" organizāciju attiecības ar "vecās paaudzes" organizācijām u. c. Līdz ar to, lai izprastu, kas tieši vai netieši ietekmēja pretboļševistisko organizāciju darbību, ir jāņem vērā visi trīs minētie pamata faktori, kuru apstākļos epizodiski līdzdarbojās arī citi politiskie spēki vai citu valstu, piemēram, Polijas, Vācijas, Lielbritānijas vai Francijas, faktori.

Sākot ar 1920. gadu, par galveno ārējās ietekmes faktoru kļuva Polija Polijas un Padomju Krievijas kara izšķirošajā fāzē. Polijas armijas operatīvajā pakļautībā tika izveidoti krievu formējumi cīņai pret SZSA, vervēšanas birojiem atrodoties arī Latvijā. Vienlaikus tas kļuva par iemeslu pirmajai politiskajai krīzei Latvijas attiecībās ar Padomju Krieviju. Polijas faktora ietekme mazinājās 1921. gadā, taču bija ievērojama līdz 1923. gadam NSZRIS organizācijas darbības ietvaros un arī vēlāk, pretboļševikiem sadarbojoties ar Polijas armijas izlūkdienestu. Polijas faktora ietekme uz pretboļševistisku kustību Latvijā hronoloģiski saukrita ar Latvijas ārpolitikas "vertikālo orientāciju" 20. gadu pirmajā pusē, lai gan šis kurss praktiski neietekmēja pretboļševistisko kustību. Visnotaļ nosacīti

“vertikālo orientāciju” ārpolitikā var attiecināt uz Somijas, Igaunijas un Latvijas spēcienestu sadarbību, parakstot slepenu vienošanos 1921. gada augustā.

Mazinoties Polijas Ģenerālštāba subsīdijām, daļa Latvijā esošo pretboļševiku, lielākoties bijušie virsnieki, kuri Pilsu kara laikā dienēja izlūkdienestā vai pretizlūkošanas struktūrās, iesaistījās ciešā sadarbībā ar citiem ārzemju spēcienestiem. Ievērojamu vietu viņu vidū 20. gadu sākumā ieņēma Francijas izlūkdienests, diplomātiskajā pārstāvniecībā strādājot bijušajiem Krievijas armijas virsniekiem, taču vēlāk aktīva sadarbība izvērtās ar Lielbritānijas izlūkdienesta pārstāvjiem. Nosacītu kulmināciju sadarbība sasniedza 1924. gadā, kad Rīgas Lielbritānijas izlūkdienesta centrālās krievu aģentu nodrošināta viltota informācija kļuva par politiskā skandāla detonatoru, 1924. gada nogalē krītot leiboristu valdībai un iesaistot skandālā “Kominternes” vadību.

Lai gan 20. gadu otrajā pusē un arī vēlāk pretboļševistiskās organizācijas ne-guva tiešu materiālu atbalstu no trešo valstu spēcienestiem, sadarbība ar tiem epizodiski turpinājās līdz pat 1940. gadam. Analizējot kustības organizāciju sadarbību ar Polijas centru 30. gadu vidū un otrajā pusē (kas 30. gadu otrajā pusē veiksmīgi sadarbojās ar Polijas militāro izlūkdienestu), var pieļaut iespējamu Polijas faktora atgriešanos krievu pretboļševistiskās kustības darbībā, kas netika realizēts Otrā pasaules kara dēļ.

Atsevišķas uzmanības vērtā ir pretboļševiku sadarbība ar Latvijas spēcienestiem. Tā sākās jau 1920. gadā un atsevišķos posmos ne tikai vainagojās ar padomju aģentūras tīkla likvidāciju, bet kļuva par Politiskās pārvaldes un Armijas izlūkdienesta konkurences katalizatoru (1923. gada Smirnovu grupas piemērs). 1927. gadā šī sadarbība sasniedza kulmināciju, pretboļševikiem iesaistoties sarežģītajā Latvijas armijas izlūkdienesta un PSRS OGPU pretizlūkošanas dienesta pret darbībā. Šajā kontekstā pretboļševikiem bija viena no ievērojamākajām lomām, kļūstot par Latvijas armijas izlūkdienesta, pretboļševiku Parīzes centra un reizē par OGPU viltus aģentiem, maldinot padomju spēcienestu. Tomēr, neraugoties uz epizodiskiem panākumiem, arī pretboļševiki kļuva par OGPU ilggadējas, pret ROVS vērstas operācijas “Trest” upuriem. To pierādīja 1927. gada neveiksmju sērija, bojā ejot virknei no Latvijas iesūtītajiem pretboļševikiem, kam sekoja pretboļševistisku organizāciju sagrāve Latvijā.

Pretboļševiku sadarbībai ar Latvijas spēcienestiem piemita gan mantkā-rīgs, gan arī ideoloģisks raksturs. Turklāt 20. gadu nogalē šī sadarbība rezultējās savstarpēji izdevīgā kooperācijā, kuras ietvaros Latvijas armijas izlūkdienests nodrošināja robežas pārejas punktus un viltotus dokumentus, pretī pieprasot militāra rakstura informācijas sagādi. Tomēr vērtēt šādas sadarbības lietderību ir grūti, ņemot vērā vairākkārt pretboļševiku iekšējā korespondencē atspoguļoto informāciju, kur Latvijas pusei tika tišām piegādāta mazsvarīga rakstura informācija, svarīgākos materiālus nosūtot pretboļševistiskajam Parīzes centram.

Faktiski pēc 1927. gada sadarbība ar Latvijas armijas izlūkdienestu apsīka un, lai arī epizodiski iezīmējās arī 30. gados, kopumā zaudēja savu nozīmi.

Lielākoties tas bija saistīts ar ievērojamu OGPU–NKVD aģentūras infiltrāciju pretboļševiku rindās, Latvijas specdienestiem pamatoti bažoties par iespējamām provokācijām. Viens no spilgtākajiem mēģinājumiem tika īstenots 1932. gadā, kad OGPU izstrādātās operācijas laikā tika veikts mēģinājums izraisīt provokāciju, iesaistot pretboļševistiskās BRP un reizē NSNP dalībniekus.

Sadarbība ar Latvijas specdienestiem neguva ievērojamu turpinājumu arī Kārļa Ulmaņa režīma laikā. Salīdzinājumā ar parlamentāro posmu, specdienestu attieksme pret “krievu monarhistiem” (kā tika dēvēti pretboļševiki) neguva ievērojamas izmaiņas – tie tika novēroti un oficiāli uzskatīti par Latvijas interesēm naidīgiem spēkiem.

Specdienestu un pretboļševiku kontekstā rodas likumsakarīgs jautājums, cik lielā mērā pretboļševiku sadarbībai ar specdienestiem piemita idejisks pretboļševistiskās cīņas mērķis un cik lielā mērā mantkārīgs raksturs. Analizējot organizāciju, grupu un personu sadarbību ar specdienestiem, jāatzīmē, ka grupu un ārzemju centru filiāļu darbībai lielākoties piemita idejisks mērķis, kas bieži vien balstījās altruismā. Savukārt mazāko, tīri lokālā rakstura grupu un personu mērķiem biežāk piemita mantkārīgs raksturs. Tomēr arī otrajā gadījumā vismaz vairākās epizodēs atalgojums no Latvijas vai ārzemju izlūkdienestiem tika saņemts par darbībām, kas bija vērstas pret Vissavienības Komunistisko (boļševiku) partiju (*Всесоюзная Коммунистическая партия (большевиков)*) vai tās aģentūru Latvijā.

Pētījuma rezultātā var secināt, ka ārzemju un Latvijas specdienesti (Politiskā pārvalde un / vai Latvijas armijas izlūkdienests) sadarbojās praktiski ar visām Latvijas pretboļševiku organizācijām un arī ar daudziem pretboļševikiem, kuri nepiederēja konkrētām organizācijām un grupām. Tomēr sadarbība ar Latvijas specdienestiem bija krietni retāka nekā drošības dienesta apkarošanas operācijas, kas epizodiski tika organizētas ar mērķi likvidēt pretboļševistiskas aktivitātes. Analizējot drošības dienesta dokumentus, jākonstatē noteiktu darbību algoritms: darbības konstatācija – novērošana – likvidācija. Pēdējā gadījumā likvidācija bieži vien tika īstenota Iekšlietu ministrijas rīkojumu dēļ, ko nereti iespaidoja padomju spiediens noteiktu starptautisku notikumu kontekstā. Likvidācijas posmā bieži vien notika arī organizāciju locekļu un ar to saistīto personu izraidīšana no valsts, kas aplūkotajā laika posmā bija piemērota vairāk nekā 100 personām.

Lai arī gan LKP, gan arī pretboļševistiskās kustības darbībā liela loma bija PSRS faktoram, Latvijas dienesti neiesaistījās sadarbībā ar LKP, bet tās darbības apkarošanā rīkojās strauji un operatīvi. Tas apliecina primāro draudu būtību, kur t. s. “monarhisti” neietilpa pat sekundārajā draudu kategorijā, lai gan oficiālajā retorikā viņu darbība tika pasniegta kā Latvijas valstij kaitīga un kreisi orientētajā presē ieguva pat hiperbolisku draudu apmēru.

Kā minēts, sadarbība ar Latvijas specdienestiem, kas ātri pārauga pret darbībā, sākās jau 1920. gadā, reizē iezīmējot tendences, kur ZRA faktors ieņēma

noteicošu vietu Latvijas pretboļševistiskajā kustībā. It īpaši tas bija manāms 20. gadu pirmajā pusē, daļēji vidū un arī 30. gadu sākumā. Sākuma fāzē, t. i., 20. gadu pirmajā pusē, tie bija ZRA virsnieki, kuri emigrēja uz Latviju vai bija reģionam piederīgi. Sākot ar 20. gadu vidu, kustībā noteiktu vietu ieņēma Krievijas Dienvidu bruņoto spēku (*Вооруженные силы Юга России*) un Krievu armijai piederīgie emigranti, bet desmitgades mijā un 30. gadu sākumā ZRA faktors iezīmējās atkārtoti. Vēlāk ZRA ietekme saglabājās tikai “Bijušo krievu karavīru biedrībā” (kuras piesegā nelegāli darbojās ROVS filiāle) un pilnībā zuda NTSNP organizācijās. Sākumā kustības dalībnieki un līderi bija gan emigranti, gan arī vietējās izcelsmes dalībnieki. Tomēr kustības aktīvākajā stadijā 1926.–1927. gadā šajā ziņā izveidojās unikāla situācija, kad Latvijas pretboļševistiskās kustības aktīvāko grupu vadīja speciāli šim mērķim no Parīzes atsūtīti emigranti un viens no Igaunijas pretboļševīku līderiem. 30. gados kustības izpausmes norisinājās tikai Latvijas pilsoņu vadībā. Citāda situācija bija vērojama organizāciju sekundārās nozīmes dalībnieku vidū, ko veidoja Latvijas pilsoņi.

Ģeogrāfiskajā ziņā kustība lielākoties norisinājās Rīgā un Latgales lielākajās pilsētās – Daugavpilī, Rēzeknē, Jaunlatgalē u. c., atsevišķās izpausmēs arī Kurzemē, Liepājā. Lai gan Rīgas organizācijām sākotnēji piemita dominējošs raksturs, 30. gadu otrajā pusē situācija mainījās, vadībā izvirzoties Latgales organizācijām.

Ņemot vērā kustības labējo raksturu un jau minēto izteikto krievu nacionālisma kontekstu, etniskās piederības jomā to dalībnieku lielāko īpatsvaru veidoja krievi (to starpā, iespējams, pārkrievijušies baltkrievi un poļi), vācbaltieši, mazāk latvieši u. c. Neraugoties uz atšķirīgo etnisko izcelsmi, kustības dalībniekus vienoja ģimenēs ieaudzināta un labējā vidē attīstīta piederība krievu kultūrai, nacionālismam un lielākoties monarhismam. Reizē, līdzīgi kā citām labējām kustībām, arī pretboļševistiskai kustībai (gan kopumā, gan arī Latvijas kontekstā) bija raksturīgas antisemitiskas izpausmes.

Noteiktas izmaiņas skāra arī kustības sociālo kopainu. 20. gadu sākumā kustības dalībnieku vadības sastāvu lielākoties veidoja virsniecība, bet desmitgades otrajā pusē tai pievienojās studenti un ģimnāzisti. To īpatsvars būtiski pieauga 30. gados, arvien lielāku vietu ieņemot arī strādniekiem, amatniekiem un vidēja līmeņa ierēdņiem. Atšķirībā no citām valstīm Latvijai bija izteikta īpatnība, kas spilgti iezīmējās 30. gados “jaunās paaudzes” organizāciju kontekstā – aptuveni 70 % dalībnieku vienlaikus piedalījās “Sokol” organizācijās. Unikāla situācija bija arī “Sokol” kustības organizācijām Baltijas valstu kontekstā. Starptautiskās slāvu “Sokol” kustības organizācijas, kurās neoficiāli tika pausts spēcīgs pretboļševistiskais noskaņojums, darbojās tikai Latvijā, kļūstot par plašāko krievu jauniešu kustību ar 800–900 lielu dalībnieku skaitu.

Pretboļševistisko kustību skaitliskie rādītāji ir visnotaļ aptuveni galvenokārt kustības nelegālā rakstura dēļ. Reizē rodas jautājums, kā būtu jāvērtē pretboļševistiski noskaņoto krievu sabiedrības daļa, kas tieši nepiedalījās kustības organizācijās, taču pret boļševismu bija naidīgi noskaņoti. Veicot krievu labējās

sabiedrības analitiku, jānonāk pie secinājuma, ka pretboļševistiskās kustības ietvaros būtu primāri jābalstās “aktīvismā” iesaistīto nelegālo organizāciju dalībnieku un ar tiem tieši saistīto personu skaitā. Šis rādītājs gadu garumā mainījās atkarībā no konkrētās organizācijas darbības, iekšpolitiskajiem un ārpolitiskajiem faktoriem, kā arī noteicošajiem procesiem “Ārzemju Krievijā”. 20. gadu pirmajā pusē tādi bija aptuveni 30–35 cilvēki, 20. gadu otrajā pusē – ap 40 cilvēku, 30. gadu vidū – ap 50, bet otrajā pusē – jau aptuveni 70 cilvēku. Tādējādi starpkaru posma pretboļševistisku organizāciju, grupu un ar to saistīto personu kopskaits bija aptuveni 160–200 cilvēku.

Tomēr, ja kustību aplūko, ieskaitot pretboļševistiski noskaņoto krievu sabiedrības segmentu no tādām organizācijām kā “Sokol” biedrības, “Fraternitas Arctica”, “Ruthenia”, “Fraternitas Rossica”, “Krievu akadēmiskās sabiedrības”, emigrantu biedrībām, krievu skautu vienībām, “Pareizticīgo krievu studentu savienības”, “Krievu nacionālās savienības” un citām organizācijām, kustībai starpkaru Latvijā bija piederīgi vismaz 2–3 tūkstoši cilvēku. Savukārt, aplūkojot ārpus organizācijām esošo sabiedrības segmentu, to skaitā krievu “Nansena pasu” īpašniekus, kā arī labēji orientēto krievu sabiedrības īpatsvaru, kopskaita rādītāji pēc visai pieticīgām aplēsēm veidoja vismaz 6–8 tūkstošu cilvēku skaitu.

Analizējot pretboļševistisko organizāciju ideoloģiski politisko aspektu, ir jāsecina, ka visas pretboļševistiskās kustības organizācijas bija konsolidētas boļševisma likvidācijas un Krievijas atbrīvošanas mērķim, taču operatīvi un taktiski uzdevumi tā sasniegšanai bija dažādi, epizodiski nonākot arī pretrunās, kas šķēla kustību un veidoja konfrontāciju tās dalībnieku starpā. Politiskās platformas ietvaros divu desmitgažu laikā bija vērojamas dažādas tendences, kas bija atkarīgas no reģionālā pretboļševistiskā sektora ideoloģiskās konfigurācijas.

Sākumfāzē, organizācijās piedaloties un tās vadot ZRA armijas virsniekiem, kustībai bija raksturīgs izteikts monarhisms ar melnsimtniecisku pieskaņu, kas dominēja “Uzticīgo savienībā” (*Союз верных*), vēlāk to nomainīja B. Savinkova NSZRIS oficiāli paustā “Trešās Krievijas” sociālistiskā platforma. 20. gadu vidū un otrajā pusē sekoja “nikolajeviešu” un “kiriloviešu” piederība nosacīti modernizētam monarhismam, kas “nikolajeviešu” traktējumā balstījās “nenoteiktības” konceptā, taču realitātē tuvojās konstitucionālajai monarhijai. Savukārt “kiriloviešu” monarhisms atsevišķās izpausmēs pat bija tēmets uz nevardarbīgu pret-darbību boļševismam. 30. gadu sākumā BRP oficiāli paustais ideoloģiskais kurss bija izvairīgs un balstīts “nenoteiktībā”, bet NTSNP savu Krievijas nākotnes pārvaldes vīziju veidoja solidarisma koordinātēs. Tomēr, kā 1929. gadā atzīmējis krievu politiķis Pāvels Miļukovs (*Павел Николаевич Миллюков*), krievu emigrācijā tālredzīgu politiku paustā “nenoteiktība” monarhijas atjaunošanas jomā lielā mērā nozīmēja “noklusēto noteiktību”.²⁴ Lielākoties tas bija attiecināms uz

²⁴ Миллюков, П. Республика или монархия? Paris: Издание республиканско – демократического объединения, 1929. С. 3.

visām pretboļševistiskās kustības organizācijām Latvijā, tostarp arī NTSNP, kas demonstratīvi nošķīrās no “vecās paaudzes” monarhistiem, taču tās dalībniekiem simpatizējot monarhismam.²⁵

Kopumā monarhismam simpatizējošo pieaugums pēc Krievijas Pilsoņu kara bija ievērojams visā “Ārzemju Krievijā”, kas galvenokārt skaidrojams ar vilšanos liberāli un kreisi orientētajos politiskajos spēkos, kas nepaguva izpausties ar sekmīgu darbību pēc Februāra revolūcijas un Pilsoņu karā. Savukārt patvaldība un Krievijas impērija pretboļševiku uzskatos asociējās ar krievu tautas ziedu laikiem, stabilu varu, varenību u. c. Tas bija īpaši izteikti manāms virsniecībā, kam bija noteicošā loma pretboļševistiskajā kustībā. Simpātijas monarhismam un līdz ar to krievu imperiālismam kļuva par galveno iemeslu zemajai lojalitātei pret jaundibinātām valstīm, kuru dibināšana tika uztverta kā Krievijas nodevība, bet šo valstu pastāvēšana – kā vēsturisks kuriozs. Negatīvi tika vērtēta arī latviešu strēlnieku dalība Krievijas Pilsoņu karā.

Paradoksāli, bet imperiālistiskajā “vienotās un nedalāmās Krievijas” kontekstā atsevišķu pretboļševiku grupu un boļševiku vīzijas sakrita. Tas iezīmējās vispirms Padomju Krievijas–Polijas karā noteiktai pretboļševiku daļai jūsmojot par SZSA uzvarām, kas viņu skatījumā cīnījās “pret poļu separālistiem”, un arī vēlāk, ko apliecina emigrācijas līderu sarakste ar viņu slepenajām kontaktpersonām Padomju Savienībā, kas dienēja vadošos amatos SZSA. Viņu uzskatos arī jaundibinātajām valstīm agri vai vēlū būs jāpievienojas atjaunotai Krievijai vai pat PSRS imperiālistiskā “vienotās un nedalāmās” konteksta ietvaros. Šādu nostāju atbalstīja viens no kareivīgākajiem emigrācijas līderiem pretboļševiku vidē īpaši populārais A. Kutepovs.

Tomēr šī nostāja nepiemita visiem pretboļševikiem, to neatbalstīja “Baltās kustības” ideologs Ivans Iļjins (*Иван Александрович Ильин*), plaši pazīstams politiķis un filozofs Pjotrs Strūve (*Петр Бернгардович Струве*), 1926. gada Krievijas ārzemju kongresa dalībnieki un citas ievērojamas personības. Tieši pretēji, viņi ne tikai neparedzēja jaundibināto valstu inkorporāciju padomju impērijā, bet uzsvēra to suverenitātes neaizskaramību, nākotnē paredzot brīvā gribā balstītu sadarbību ar atbrīvoto un atjaunoto Krieviju.²⁶ Pie analogiskas pozīcijas pieturējās arī Latvijas krievu labējās aprindās populārais A. Līvens. Aplūkojot nacionālo jautājumu Pilsoņu kara ietvaros, viņš nosodīja krievu politiķu tuvredzību.²⁷ Kopumā Latvijas pretboļševiki simpatizēja monarhismam un pieļāva Latvijas teritorijas iekļaušanu atjaunotajā Krievijā, taču nepauda

²⁵ Р. Полчанинов. Белая идея и русская молодежь в Югославии. Pieejams: <https://www.russkije.lv/ru/journalism/read/r-polchaninov-white-idea> [skatīts 01.07.2023].

²⁶ Ильин, И., Бунге, А. Русская территория (1914–1927). Русский колокол №1 (1927). С. 69.

²⁷ Иоффе, Э. Линии Маннергейма. Письма и документы. Тайны и открытия. Санкт-Петербург: Издательство Пушкинского фонда, 2022. С. 258–259.

simpātijas boļševiku faktiskajām impērijas atjaunošanas tendencēm, ko apliecināja arī masveida emigrācija 1939. gadā.

Arī Latvijas pretboļševiku sabiedrībā šajā kontekstā pastāvēja noteiktas izmaiņas, “jaunās paaudzes” organizāciju locekļiem 30. gados paužot krietni lojālāku attieksmi pret Latvijas valstiskumu. To ietekmēja dienests Latvijas armijā un daļēji apliecina brīvprātīga dalība Latvijas Aizsargu organizācijā, kā arī populārāko krievu jauniešu organizāciju “Sokol” sadarbība ar “Latvijas Vanagiem”.

Minētais liek secināt, ka pretboļševistiskā kustība varēja kļūt par Latvijas sabiedroto tik tālu, cik tas sniegtos ciņā pret boļševismu līdz tā sagravei. Šajā jomā par uzskatāmu piemēru kalpo latviešu labējo politiķu un sabiedrisko darbinieku iesaiste sadarbībā ar krievu pretboļševikiem 20. gadu vidū. Tomēr iespējamās nacionālistiskās Krievijas atdzimšanas variantā sabiedroto saikne visdrīzāk pārtrūktu, pretboļševikiem neatmetot ieceres atjaunot “Krievijas varenību”, t. i., impēriju, kas nebūtu pieņemams latviešu labējām aprindām. Diemžēl 19 gadu garajā starpkaru posmā ievērojama krievu pretboļševiku daļa nespēja mācīties no Pilsoņu karā pieļautajām kļūdām, un iespējamā sadarbība visdrīzāk līdzinātos Latvijas Neatkarības kara epizodēm, kad pret Padomju Latvijas armiju vērstā veiksmīga militārā sadarbība Kurzemes atbrīvošanā nonāca līdz Cēsu kaujām.

Šajā kontekstā būtiski atšķirās vācbaltiešu izcelsmes krievu aristokrāts jau minētais kņazs A. Līvens, nenoliedzami Latvijas pretboļševistiskās kustības spilgtākā persona. Neslēpjot simpātijas monarhismam, viņaprāt, veiksmīgākajai valstiskuma formai, viņš izturējās lojāli pret Latvijas valstiskumu, ko pierādīja gan 1919. gadā, gan arī privātajā sarakstē ar prominentām “Ārzemju Krievijas” personām starpkaru laikā.²⁸ Pēc iekšējos ROVS korespondences dokumentos publicētajām laikabiedru liecībām un citiem avotiem, A. Līvens kļuva ne tikai par centrālo figūru pretboļševistiskajā kustībā Latvijā, bet pat par potenciālo Igaunijas un Latvijas kustības organizāciju līderi. Apzinoties savu popularitāti Latvijas krievu sabiedrībā, A. Līvens centās uzsākt arī politisku karjeru Latvijas iekšpolitikā. Viņš kļuva par vienīgo personu Baltijas valstīs, kurš tika deleģēts pārstāvēt savu valsti gan monarhiskajā kongresā Reihenhallē Vācijā 1921. gadā, gan arī centriski labējajā Krievijas ārzemju kongresā 1926. gadā. Tieši delegātu vēlēšanas dalībai Krievijas ārzemju kongresā, ar pārliecinošu balsu vairākumu ievēlot A. Līvenu, kļuva par papildu apliecinājumu viņa līdera būtībai Latvijas labējā krievu sabiedrībā.²⁹ Latvijā šajā ziņā bija unikāla situācija Baltijas valstīs – Lietuvā kustība bija pārstāvēta visnotaļ blāvi, bez izteikta līdera, bet Igaunijā tā tika vairāku līderu intriģu plosīta.

²⁸ Иоффе, Э. Линии Маннергейма. Письма и документы. Тайны и открытия. Санкт-Петербург: Издательство Пушкинского фонда, 2022. С. 258–259.

²⁹ Vairāku iemeslu dēļ A. Līvens tomēr atteicās piedalīties kongresā. Sk. promocijas darba 5.3. apakšnodaļu.

Krievijas ārzemju kongress reizē kļuva par lielāko un pēdējo “Ārzemju Krievijas” mēģinājumu konsolidēt trimdniekus un pieņemt noteicošus lēmumus, cita starpā arī par jaundibināto valstu suverenitātes atzīšanu.³⁰ Šī “fināla akorda” izskaņa nosacīti sakrita ar aktīvās pretboļševistiskās fāzes kulmināciju un norieta sākumu, kas iezīmējās 1927. gadā un pārliecinoši pārgāja norieta fāzē pēc A. Kutepova nolaupīšanas 1930. gada sākumā. Šie procesi skāra arī Latviju, kas pretboļševistiskās kustības jomā bija samērā cieši saistīta ar “Ārzemju Krieviju”. Kustība Latvijā apsīka arī speciālistu zemās intereses dēļ, ko būtiski iespaidoja OGPU īstenotās operācijas pretboļševiku diskreditācijai un likvidācijai. Kustības apsīkums vismaz “vecās paaudzes” skatījumā bija saistīts ar vilšanos un ticības zudumu cīņai pret boļševismu.

Sākot ar 20. gadu beigām, arvien lielāku nozīmi pretboļševistiskajā kustībā ieņēma “jaunās paaudzes” faktors, kas Latvijā iezīmējās 1927. gadā A. Kutepova kaujinieku organizāciju ietvaros un pilnībā izpaudās 30. gados. Ņemot vērā augstu “Sokol” dalībnieku īpatsvaru NSNP–NTSNP un 30. gadu nenovēršamo kara atmosfēru, noteiktā “jaunās paaudzes” sabiedrības daļā sāka parādīties arvien lielāka cerība boļševisma krišanai svešu karaspēku iespaidā, nosacīti atdzimstot “pavasara karagājiena” idejai. Lai gan oficiāli NTSNP pauda “trešā spēka” pozīciju, tās dalībnieku skaita pieaugums, pastiprināta propagandas materiālu iesūtīšana, sanāksmju organizēšana un biežie kontakti ar Polijas NTSNP iezīmēja zināmu aktivitāti ideju izplatīšanā gan “Sokol”, gan arī “Krievu akadēmiskajā biedrībā”.

“Jaunās paaudzes” organizāciju iespaids uz jaunatni bija lielākais visā starpkaru pretboļševiku kustībā. To nebija izdevies īstenot gandrīz nevienai no “vecās paaudzes” organizācijām, izņemot Fehneru grupu, kas gan bija krietni mazāka un darbojās ne ilgāk par trīs gadiem. Tomēr atšķirībā no 20. gadu Fehneru grupas dalībniekiem, A. Kutepova kaujiniekiem un ar to saistītajām personām 30. gados “jaunās paaudzes” organizācijām nebija izdevies iesūtīt PSRS nevienu no saviem dalībniekiem. Iespējams, tas bija izdevies BRP, taču, ņemot vērā izteikti blīvu propagandas īpatsvaru, kas bija raksturīgs BRP, šis fakts nav viennozīmīgi vērtējams un nav pierādīts.

30. gados, t. i., noslēguma fāzē, krievu pretboļševistiskai kustībai Latvijā piemita vairākas īpatnības: 1) pretēji daudzām organizācijām un grupām 20. gados noslēguma desmitgadē visspilgtāk tā izpaudās NSNP–NTSNP grupu vidū; 2) kustībā rindās piedalījās lielākais locekļu skaits, kopā veidojot ap 30 % no visas starpkaru pretboļševistiskās kustības; 3) vairāk nekā 70 % dalībnieku nāca no legālo “Sokol” organizāciju rindām; 4) aktīvākās organizācijas atradās Latgalē, to vadītājam kļūstot par galveno NTSNP pārstāvi Latvijā.

³⁰ Российский зарубежный съезд 1926 Париж. Документы и материалы. Под редакцией А. И. Солженицына. Москва: Русский путь, 2006. С. 6–12, 443.

Kustības dalībnieku īstenotās operācijas PSRS lielākoties balstījās altruismā un idejiskajā pašizliedzībā. Kustības finansiālā bāze bija ārkārtīgi vāja un nāca no organizāciju dalībnieku reparācijām vai ārzemju centru atbalsta. Otrajā gadījumā arī pašu centru aktivitātes bija atkarīgas no ziedojumiem un mecenātu labvēlības. Lai gan Rietumeiropā balstītajos centros bija izstrādāti fantastiski intervences plāni, realitātē tie nebija pat daļēji īstenojami, taktiskajā līmenī dalībniekiem vien iegūstot militāra rakstura informāciju par PSRS. Turklāt Krievijas FSB arhīvu nepieejamības dēļ nav zināms, vai šī informācija nebija OGPU pretizlūkošanas nodaļas “spēles” (t. i., provokāciju) sastāvdaļa. Kopumā no kustības vadības puses bija naivi cerēt uz veiksmīgu iznākumu, cīņai pret padomju specdienesta plašo aparātu nosūtot vāji finansētus un apmācītus kaujiniekus, kuri lielā mērā bija atkarīgi no Latvijas specdienestu labvēlības.

Kustība, kas pastāvēja visu starpkaru periodu, tika praktiski sagrauta padomju okupācijas sākumā, tā atsākās Otrā pasaules kara laikā, iesaistoties gan represiju neskartajiem dalībniekiem no Latvijas organizācijām, gan arī personām no citām valstīm. Šis Latvijas pretboļševistiskās kustības posms iziet ārpus nospraustajiem laika ietvariem, un tas varētu kalpot par nākamā plaša apmēra pētījuma tēmu.

AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

Avoti

Nepublicētie avoti

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LNA LVVA)
3601. fonds (Latvijas armijas Virspavēlnieka štāba fonds):
LNA LVVA, 3601. f., 1. apr., 469. l.; LNA LVVA, 3601. f., 1. apr., 276. l.;
LNA LVVA, 3601. f., 2. apr., 117. l.
5601. fonds (Armijas štāba personas lietu kolekcija). LNA LVVA, 5601. f., 1. apr., 5752. l.

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs (LNA LVA)
1986. fonds (Latvijas PSR VDK par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem
apsūdzēto personu krimināllietas (1940–1985)):
LNA LVA 1986.f., 1. apr., 42782. l.; LNA LVA, 1986. f., 2. apr., P10147. l.; . LNA LVA,
1986. f., 1. apr., 39055_1. l. 147., 234. lp.

Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Informācijas centra arhīvs
Lieta Nr. 4344 “Verhovskis Kirils Andreja d.”

Latvijas Okupācijas muzeja krājums
OMF 600/537/6

Kolumbijas Universitātes Bahmetjeva Krievu un Austrumeiropas kultūras arhīvs
(*Bakhtmeteff Archive of Russian and East European Culture at the Columbia University*)
BAR ROVS Collection

Ārzemju Krievijas Aleksandra Solženičina nama arhīvs (*Архив Дома Русского
зарубежья имени Александра Солженицына*)
DRZ, f. 1, 48. l.

Igaunijas valsts arhīva Nacionālais arhīvs (*Rahvusarhiivi Eesti Riigiarhiivi Filiaal*)
ERAF, 130 SM. f., Nlm. nr. 1., S. nr. 9056-3

Polijas Valsts arhīva Jauno aktu arhīvs (*Archiwum Państwowe Archiwum Akt Nowych*)
AAN 2 / 59 / 0 / 3 / 39

Lielbritānijas Nacionālais arhīvs (*National Archives*)
371/3630 (Foreign Office and Foreign and Commonwealth Office records)

Publicētie avoti

Valsts statistiskā gada grāmata 1921. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1920.; Otrā tautas
skaitīšana Latvijā. M. Skujenieka redakcijā. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1925.; Trešā
tautas skaitīšana Latvijā. M. Skujenieka redakcijā. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde 1930.;
Ceturrtā tautas skaitīšana Latvijā. M. Skujenieka redakcijā. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde
1935

Vīksne, R., Kangeris, K. No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā (1940–1986): Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 1999

Басик, И. И., Авдеев, В. А., Алексеев, Ю. А., Жадобин, А. Т., Зданович, А. А., Карпов, В. Н., Марковчин, В. В., Муранов, В. И. Русская военная эмиграция 20–40-х годов XX века. Документы и материалы. Москва: РГГУ, 1998–2017

Ильин, И., Бунге, А. Русская территория (1914–1927). Русский колокол № 1 (1927). С. 69

Милуков, П. Республика или монархия? Paris: Издание республиканско – демократического объединения, 1929. С. 3

НТС. Мысль и дело 1930–2000. Москва: Посев, 2000

Рар, Л., Оболенский, В. Ранние годы (1924–1948). Материалы к истории НТС. Выпуск 1. Москва: Посев, 2003

Российский зарубежный съезд 1926 Париж. Документы и материалы. Под редакцией А. И. Солженицына. Москва: Русский путь, 2006. С. 6–12, 443

Русское гимнастическое общество “Sokol” v Dvinske. 1928–1933. Daugavpils: “Sokol”, 1923

Literatūra

Bērziņa, A., Vāveris, g. Drošības dienests starpkaru Latvijā 1918–1940: vēsture. Rīga: Valsts drošības dienests, 2020.

Gusachenko, A. The Activities of “Russian Monarchists” in the Documentation of the Latvian Political Police Department (1920–1940): specific Characteristics of the Source // Modern History of Russia. 1/2020. Pp. 955–968. 17. lpp.

Gusačenko, A. Ziemeļrietumu armijas bijušo militārpersonu emigrācija un repatriācija uz Latviju 1920. gadā: militāri-politiskais konteksts // Latvijas Kara muzeja gadagrāmata, XIX (2022). 41.–55. lpp.

Балтийско-русский сборник. Кн. 1. Под ред. Бориса Равдина, Лазаря Флейшмана. Stanford Slavic Studies. Vol. 27 (2004).

Балтийско-русский сборник. Кн. 2. Под ред. Б. Равдина, Л.Флейшмана. Stanford Slavic Studies Vol. 28 (2007)

Иоффе, Э. Линии Маннергейма. Письма и документы. Тайны и открытия. Санкт-Петербург: Издательство Пушкинского фонда, 2022. С. 258–259.

Uzziņu literatūra

Абызов, Ю. 20 лет русской печати в независимой Латвии. Pieejams: www.russkije.lv/ru/pub/read/rus-in-latvia-edition2/abizov-rus-latvii-2.html [skatīts 22.08.23]

Р. Полчанинов. Белая идея и русская молодежь в Югославии. Pieejams: <https://www.russkije.lv/ru/journalism/read/r-polchaninov-white-idea> [skatīts 01.07.2023].

**UNIVERSITY
OF LATVIA**

INSTITUTE OF LATVIAN HISTORY

Andrejs Gusačenko

**RUSSIAN ANTIBOLSHEVIK MOVEMENT
IN LATVIA IN 1920–1940**

SUMMARY OF DOCTORAL THESIS

Submitted for the degree of Doctor (Ph.D.) of History and
Archaeology
Subfield of History of Latvia

Riga 2024

The doctoral thesis had been developed at the Institute of Latvian History of the University of Latvia during the time period from 2018 to 2023.

NATIONAL
DEVELOPMENT
PLAN 2020

EUROPEAN UNION
European Social
Fund

UNIVERSITY
OF LATVIA

INVESTING IN YOUR FUTURE

The present work had been developed with the support of the project “Strengthening in the Doctoral Capacity of the University of Latvia within the Framework of the New Doctoral Model” Nr. 8.2.2.0/20/I/006 for the studies at the University of Latvia.

The work consists of an introduction, six chapters, conclusion, bibliography, index of persons, five appendices.

The form of the work: doctoral thesis in the field of history and archaeology, the subfield of Latvian history.

Scientific adviser: lead researcher of the Institute of Latvian History of the University of Latvia, professor of the Faculty of History and Philosophy of the University of Latvia *Dr. hist.* **Ēriks Jēkabsons**.

Reviewers:

- 1) **Igor Kopotin** (Igor Kopõtin), PhD, Leading Researcher, Estonian Military Academy (Estonia);
- 2) **Lazar Fleishman**, PhD, Professor, Stanford University (USA);
- 3) **Anita Stašulāne**, Dr. theol., Professor, Daugavpils University.

The defence of the doctoral thesis will take place on 30 January 2024 at the open session of the Doctoral Board of the History and Archaeology Branch of the University of Latvia.

The doctoral thesis and its summary are publically available at the Library of the University of Latvia (Kalpaka boulevard 4).

Head of the Doctoral Board of the History and
Archaeology Branch of the University of Latvia _____ /Gunita Zariņa/

Secretary of the Doctoral Board of the History and
Archaeology Branch of the University of Latvia _____ /Sigita Šnē/

© University of Latvia, 2024
© Andrejs Gusačenko, 2024

ISBN 978-9934-36-177-7

ISBN 978-9934-36-178-4 (PDF)

SUMMARY

The aim of the doctoral thesis is to research the work of Russian anti-Bolshevik movement in the Republic of Latvia during the period of 1920–1940, considering it as a process, which had been influencing the correlation of domestic and international political factors during the above-mentioned period. The structure of Latvian anti-Bolshevik movement, its ideological peculiarities, activities and cooperation with Latvian and foreign special services was revealed by using a wide range of unpublished and published sources (from nine archives of six states, also museums and private collections), as well as a range of scientific literature. Additionally were analyzed domestic and foreign political factors, which had been influencing the activities of the movement in Latvia. The chronological frames of the work include the period from the end of the War of Independence at the second half of 1920 until the end of 1940, when the anti-Bolshevik movement was eliminated by the Soviet occupation authorities.

Though the aim of the movement – the overthrow of Bolshevism, had not been achieved, the struggle against the regime was started, which included subversive activities on the territory of the Soviet state, spread of propaganda materials and provocations in cooperation with Latvian and foreign special services. Despite the fact that the movement in Latvia was not widely spread, the activities of its participants often caused wide resonance in Europe and supported a certain spirit of anti-Bolshevik struggle among the right-wing Russian society. These processes helped to strengthen Russian national conscience, however, up to a certain extent, baffled integration processes into Latvian society and together with the commitment to monarchism, negatively influenced the attitude of right-wing Russians towards Latvian sovereignty.

Key words: Latvian history, Russian emigration, Latvian Russian minority, anti-Bolshevik movement, monarchism.

SUMMARY

GENERAL CHARACTERIZATION OF THE WORK	39
Topicality of the Theme and Novelty of the Research	39
Aim of the Work, Tasks and Chronological Frames	40
Structure and Methods of the Research	42
Used Sources	44
APPROBATION OF THE RESULTS OF THE RESEARCH	52
Approbation of the Theme in Scientific Projects	52
Reports on the Problematics of the Research at International Conferences	52
Scientific Publications on the Theme	54
MAIN CONCLUSIONS	56
LIST OF SOURCES AND LITERATURE	68
Sources	68
Literature	69

GENERAL CHARACTERIZATION OF THE WORK

Topicality of the Theme and Novelty of the Research

After the proclamation of the Republic of Latvia on the 18th of November 1918 local Russians became the largest ethnic minority in the country and had preserved these proportions up to the present day. Despite that, the number of researches, dedicated to this minority during the interwar period, is quite modest and proportionally does not correspond to the works, dedicated to other minorities of Latvia. In the specific segment of Latvian historiography, the attention, drawn to this matter, mostly touches upon such issues as its manifestations in the political, cultural, art, science, education and other fields. However, the interwar Russian society obtained certain unique features – it was formed, not only by the Russians, who had been dwelling on the territory of Latvia for a long time and who became citizens of a sovereign state, and thus, a national minority, but also by Russian immigrants, who were deprived of their citizenship, were forced to leave their motherland due to the Bolshevik implemented class policy and terror. A considerable part of the Russian immigrants were soldiers, who fought against Bolshevism and thus influenced the right-wing part of Russian society, as well as gave it a peculiar revanchist-anti-Bolshevik mood. On the other hand, considering a free traffic with other countries, Latvian anti-Bolshevik society became an element of the global Russian anti-Bolshevik movement. The activities of these organizations, cooperation of anti-Bolsheviks with Latvian and foreign special services, influence of domestic and foreign political factors, connection with the global Russian anti-Bolshevik movement, its influence on the processes in the Latvian Russian society and other aspects, had not received a thorough and versatile reflection in a research, equal to a doctoral thesis.

The theme of the thesis is topical due to the following reasons:

- 1) Its research considerably broadens the existing horizons of Latvian historiography in the segment of Russian interwar society by focusing on its manifestations in political and social fields. The analysis of confrontations between underground factions showed, that political segment was split between several monarchist groups, advocates of solidarism and other forces. This created an opportunity to research the manifestations of Russian society from a different perspective. On the other hand, the influence of anti-Bolshevik factor on the right-wing Russian society, especially on the “new generation”, provides additional opportunities for interdisciplinary research;

- 2) Since the movement was formed as a result of the Civil War in Russia, in Latvia its foundations are to be found during the War of Independence, when Russian military formations were fighting against the army of Soviet Latvia and the Red Army (*Рабоче-крестьянская Красная армия*) on the territories of Latvia, Estonia and Russia. During the interwar period, commanders of the military formations *de facto* became the leaders of the movement in Latvia, at the same time preserving relationships with their comrades also in Estonia. Furthermore, anti-Bolsheviks of the both states not only preserved contacts, but in separate cases were also the initiators of the formation of anti-Bolshevik organizations in the neighboring states. Due to that, the research of the movement is significant in the framework of a wider geographical context – the research of the Russian society in the Baltic states;
- 3) The research of the theme from a wider, global perspective, is topical for the research of Russian emigration and “activism” on the international level, where the present scientific attention was drawn mainly to the manifestations of the movement in Western Europe, the Balkans, Central Asia and the Far East. Taking into account local characteristics and the features, which are characteristic only of the Baltic region, the research deconstructs various stereotypes and creates an objective picture.

Materials from the nine archives of six states, which were used during the work on the thesis, provide a wider opportunity of analysis of the problem, simultaneously introducing a new, unpublished range of sources into the Latvian scientific circulation, not only concerning the anti-Bolshevik events, but also in other fields. The chronological frames do not exclude the possibilities of further research, taking into account the fact, that the movement continued during the Second World War, which provides an additional motivation to continue the research.

Aim of the Work, Tasks and Chronological Frames

The aim of the doctoral thesis is to research the work of Russian anti-Bolshevik movement in the Republic of Latvia throughout the period of 1920–1940, regarding it as a process, which had been influencing the correlation of domestic and foreign political factors during the above-mentioned period.

The chronological frames of the work start in 1920. That year, Russian Northwestern Army – the biggest military formation of the “White Movement” in the Baltic region during the Civil War in Russia, was defeated, interned and liquidated, which became a precondition for the flow of civil and military emigrants, which also reached the Republic of Latvia, thus becoming

the basis, which during the interwar period transformed into the anti-Bolshevik movement.¹ The chronological frames of the work end on the second half of 1940, during the first period of Soviet occupation, when the repressions especially severely affected the Russian anti-Bolsheviks and socially active representatives of local Russian society, actually liquidating the manifestations of the movement.

The following tasks were set, in order to achieve the aim of the work:

- 1) To analyze the main military and political processes, which were taking place in the Russian empire and Russia in 1917, to define the main terms, to research the peculiarities of the Russian society in the Baltic region with the focus on its features in Latvia;
- 2) To research the international political situation during the two decades, dedicating the main attention to the main political events, which had been taking place in Latvia, the Baltic sea region and Europe. In the framework of the outlined task also to analyze the relationships between Latvia and the USSR, as well as other events, which directly or indirectly influenced the anti-Bolshevik movement in Latvia;
- 3) To research the initial phase of the anti-Bolshevik movement in Latvia in 1920, during the final phases of the Civil War in Russia and the War of Independence of Latvia, paying scientific attention to its influence on the political processes in Latvia and the whole region;
- 4) To research the work of anti-Bolshevik organizations during the first half of 1920ies. In the framework of the task, to research the events in Latvia and their connection with the events in Poland and Soviet Russia (since 30th of December 1922 – the USSR), as well as to analyze the issue of political division of Russian emigration with deepened research of its manifestations in Latvia;
- 5) To analyze the phase of the movement's development during the second half of the decade, with especial attention to the internal processes in the Russian emigrant community in the context of Latvia and Europe. In the framework of the task, to research the manifestations of the movement regarding the influence on the tensions between the West and the USSR at the end of 1920ies, with the main focus on its manifestations in Latvia;
- 6) To research Russian anti-Bolshevik manifestations in Latvia during the final decade of the interwar period. To analyze the confrontation between the generations of the right-wing Russian society in the search of a new ideology and the reevaluation of the past anti-Bolshevik

¹ See. Gusačenko, A. Ziemeļrietumu armijas bijušo militārpersonu emigrācija un repatriācija uz Latviju 1920. gadā: militāri – politiskais konteksts // Latvijas Kara muzeja gadagrāmata, XIX (2022). p. 41–55.

activities. In the framework of the task, to analyze these changes, with special attention to the activities of the “new generation” organizations in Latvia.

Structure and Methods of the Research

The research consists of an introduction, source and literature review, six chapters and a conclusion. It is supplemented by the list of contractions, the list of the used sources and literature, index of the most notable persons, mentioned in the work, and five appendices.

In accordance with the provided task, the work is structured into six chapters:

The 1st chapter is dedicated to the main military and political processes, which were taking place in the Russian empire and Russia in 1917. An overview of these processes, definition of terms and causations are the necessary conditions for the comprehension reasons of the beginning of the Civil War in Russia, its course and results, as well as the genesis of the “White Movement”, which became a precondition for the emergence of the global Russian emigration, as well as the main driving-force of the anti-Bolsheviks during the interwar period. Taking into account the chief role of the Russian emigration in the global anti-Bolshevik movement, the essence of its political, cultural and social manifestations are essential for the comprehension of the problematics of the work. Upon analyzing the peculiarities of the Baltic region in the framework of certain military and political processes during the War of Independence and the interwar period, especial attention is drawn to the specifics of the Russian society in the Baltic countries, with a focus on its manifestations in the Republic of Latvia. In this context, an overview of the local political situation is provided, analyzing the most favourable factors for the development of the movement in Latvia.

The 2nd chapter is dedicated to the reflection of the international political situation in the course of two decades with the focus on the main issue – the initial military and political events, and later – on the political events, which were taking place in Latvia, the Baltic sea region and Europe and which are necessary for the comprehension of many nuances of the anti-Bolshevik movement. Here scientific attention is focused on the relationships between Latvia and the USSR, as well as on other events, which directly or indirectly were influencing the anti-Bolshevik movement in Europe and specifically in the Baltic states, with the stress on Latvia.

The 3rd chapter is dedicated to the initial phase of the anti-Bolshevik movement in Latvia, which simultaneously became the ending period of the Civil War in Russia and the beginning of its continuation by the other armies, which at that moment were fighting against Soviet Russia. 1920, as a transition

period, is especially important for the comprehension of the formation of the anti-Bolshevik movement in the countries of the Baltic sea region. The basis for the following activities was established at that time.

The 4th chapter is dedicated to the work of the anti-Bolshevik organizations during the first half of 1920ies, when it transformed into the autonomous movement after the conclusion of Riga piece treaty on 18th of March 1921. In the chronological order are reviewed events in Latvia in connection with the Kronstadt Rebellion, activities of the “Union for the Defense of the Motherland and Freedom”, as well as the activities of anti-Bolshevik groups, which were realized under the leadership of the former officers of the “white” armies in the framework of the international intelligence network. The chapter also reviews the internal splitting in the Romanov dynasty, which resulted in formation of two, mutually competing groups in the framework of Russian emigration and the anti-Bolshevik movement, also including Latvia.

The 5th chapter analyzes the phase of the movement’s development at the second half of the decade, with a special stress on the internal political processes in the international Russian emigration community and in Latvia, as well as on the manifestations of the movement under the influence of tensions between the Western world and the USSR at the end of 1920ies. The chapter provides an overview on organizations, which continued their work also during the second half of 1920ies, at the same time focusing on, not only anti-Bolshevik manifestations, but also on the internal political processes of the Russian emigration, which were inseparable from the work of the organizations in Latvia.

The 6th chapter is dedicated to the international Russian anti-Bolshevik manifestations in Latvia during the final interwar decade. The chapter analyzes the clash of the generations of emigrants in the search of new ideology and the reevaluation of the anti-Bolshevik activities. Apart from revealing the nuances of the activities by, until now not reflected, “Brotherhood of Russian Truth”, the main attention of the chapter is drawn to the analysis of work of the “National Alliance of the New Generation”, focusing on its manifestations and peculiarities in Latvia.

During the development of the thesis, several scientific methods were used: historical-genetic (descriptive) method for the chronological description of events and determination of causations; historical comparative and synchronous method for the objective analysis of specific events, comparing common and different features of international and Latvian anti-Bolshevik movements, as well as different political manifestations in Western Europe and Latvia in the framework of the theme; structural systematic method for the research of formation and activities of the movement’s organizations.

Used Sources

The factual base of the thesis is based on the sources, which can be divided into the categories of published and unpublished sources. In the segment of unpublished sources two types of sources were used – archive materials and memories. The primary attention of the research is dedicated to the organizations, which formed the movement under the leadership of the representatives of Russian emigration in Western, Central European and Balkan states. Nowadays their documents and collections are kept in the archives of various states, where they were deposited in the interwar period and after the Second World War. In the course of the development of the work materials from nine archives of six states were used – documents from three Latvian, one USA, one Great Britain, two Russian Federation, one Estonian and one Polish archives. Additionally were used collections from the families of the descendants of the anti-Bolsheviks and memories of the persons, who were connected with the anti-Bolshevik organizations. The largest part of the used documents are the documentary testimonies of Latvian and Soviet state security services, anti-Bolshevik organizations, their members and connected persons, as well as unpublished memories.

Taking into account the specifics of the theme, the main part of the unpublished documents are the documents from the Latvian State Historical Archive of the Latvian National Archive (further in the text – LVVA). Due to the illegal work of the anti-Bolshevik organizations in Latvia, materials from the fonds of the Political Directorate (fonds Nr. 3235) were of utmost importance for the research. Though the work of the Political Directorate² was aimed at the abatement of the movement, the fonds serves as its peculiar chronicle. The fonds contains documented activities of the organizations, groups and persons, its analysis and connections with international processes, starting from the formation of Political Police on 1st of October 1920 and ending with disbandment of the Directorate of Political Police during the initial phase of Soviet occupation on 24th of July 1940. The fonds contains confiscated confidential mutual correspondence of the anti-Bolshevik groups, which provides additional contribution into the research of specific events.

However, the information from the fonds of the Political Directorate has a certain extent of subjectivity, which must be taken into account when using

² The basis of the State Security Service was created in the December of 1918, during the interwar period its jurisdiction had been changed several times, together with its structure and name. In accordance with the chronological frames of the work: 01.10.1920–09.03.1924 – Political Police; 09.03.1924–24.05.1939 – Political Directorate; 24.05.1939 – the second half of the summer of 1940 – the Directorate of Political Police. See. Bērziņa, A., Vāveris, G. Drošības dienests starpkaru Latvijā 1918.–1940.: vēsture. Rīga: Valsts drošības dienests, 2020.

the documents from this fonds.³ It should be noted that this peculiarity, to a bigger or smaller extent, is characteristic of all special services, taking into account the specifics of their work, political system of their state, subordination to specific institutions and other factors. The anti-Bolshevik abatement operations were often taking place not due to real threats to the state, but were initiated by the Ministry of Interior due to the political pressure from the part of the USSR. Trying to fulfill the entrusted tasks and to provide positive reports, the state security agents often did not deepen into the nuances of the cases and trusted doubtful information, provided by their agents. All of that was reflected in the protocols and other documents, thus providing exaggerated or, on the contrary, suppressed facts. This wrested the true situation, and therefore demanded especially thorough and critical approach towards the work with the documents of the fonds.

Upon researching the initial period of the movement in 1920, documents of the fonds 3601 of the Headquarters of the Supreme commander of Latvian Army were used.⁴ Though separate periods of the initial phase of the anti-Bolshevik activities in 1920 were taking place with indirect support from the army's counterintelligence service, at the end of the year the service was forced to abate the anti-Bolsheviks. Thus the fonds contains confiscated classified mutual correspondence of anti-Bolshevik groups, which provides additional contribution to the research of specific events. At the same time, in order to conceal the connection of the army's special service with the anti-Bolsheviks, many documents are subjective. Also, due to this factor certain materials, which could be useful for the comprehension of specific issues, were destroyed.⁵

In connection with Latvian Army, the fonds with the collection of personal files of the personnel of the Army's Headquarters is of especial importance (fonds Nr. 5601). It contains documents of the officers' service progress. This information is important due to the fact that anti-Bolshevik organizations in the first half of 1920ies were commanded by the former officers of the Russian army, part of whom continued their service in Latvian army.⁶ Of especial importance are the characteristics of officers, which were provided in their personal files by the command, however, also they bear a specific degree of subjectivity.

Especially important part of the documents is kept at the Latvian State Archive of the Latvian National Archive (further in the text – LVA). Taking into

³ Gusachenko, A. The Activities of "Russian Monarchists" in the Documentation of the Latvian Political Police Department (1920–1940): specific Characteristics of the Source // *Modern History of Russia*. 1/2020. pp. 955–968.

⁴ LNA LVVA, 3601. f., 1. apr., 469. l.; LNA LVVA, 3601. f., 1. apr., 276. l.; LNA LVVA, 3601. f., 2. apr., 117. l.

⁵ LNA LVVA, 3601. f., 1. apr., 901. l.; LNA LVVA, 3235. f., 1. apr. 4. l.

⁶ LNA LVVA, 5601. f., 1. apr., 5752. l.

account the essence of the anti-Bolshevik movement, which was aimed against the contemporary state system of the USSR, its organizations were subjected to the surveillance from the Soviet special services during the interwar period and in 1940 they became one of the primary aims of elimination. The LVA “Latvian SSR KGB Fonds of Criminal Cases of Persons, Accused of Especially Dangerous Anti-State Crimes (1940–1985)” (fonds Nr. 1986) contains documents of Soviet occupation repressive apparatus with the materials, which contain personal information of detained anti-Bolsheviks, photos, perquisition protocols, sentences and other record keeping nuances. For the current research of especial importance are the interrogation protocols, in which biographies of the detained persons, activities of the anti-Bolshevik organizations, their connections with other persons and organizations, and other important information are reflected. LVA documents are also essential for the research of the work of the “new generation” organizations in 1930ies, though the information, provided by separate detained, can be also referred to the period of 1920ies.⁷

At the same time, this source is exceptionally subjective. The duties of the NKVD officers did not include obligatory acquisition of objective information, but rather the confirmation of incriminated accusations.⁸ In the course of interrogations vindictive arguments and human rights were not taken into account, while physical and psychological pressure was applied for the acquisition of needed information. This affected the level of truth in the provided information.⁹

To a much lesser extent, in the context of Latvian archives, were used materials from the Archive of the Information Centre of the Ministry of Interior of the Republic of Latvia and the depository of the Museum of the Occupation of Latvia. Documents were used for the research of provocations from the part of the NKVD agents Cyril and Kira Verkhovsky (*Кирилл, Кира Андреевна Верховская*), which had been carried out at the end of 1930ies – the beginning

⁷ LNA LVA, 1986. f., 1. apr., 42782. l.; LNA LVA, 1986. f., 2. apr., P10147. l.

⁸ Viksne, R., Kangeris, K. No NKVD līdz KGB. Poolitiskās prāvas Latvijā (1940–1986): Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 1999. p. 17.

⁹ As an example of torture of a detained person can be mentioned the case of Ivan Roschonok. In the course of the investigation the accused person was fully denying accusations in work for the anti-Bolshevik movement, however later he confirmed of them. Attached was a letter from I. Roschonok from 1956 in which he confirmed, that at the end of 1941 he was forced to defame himself due to not being able to endure the investigator's pressure, who was torturing him in order to acquire the information. LNA LVA, 1986. f., 1.a., 39055_1.l. 147. 234. lp.

of 1940ies at the “National Labour Union of the New Generation” (*союз нового поколения, NTSNP*), “Russian Academic Society” and other organizations.¹⁰

From the materials of foreign archives, which were used during the development of the thesis, main attention was drawn to the Bakhmeteff Archive of Russian and East European Culture at the Columbia University. The primary meaning for the development of the thesis belongs to the archive fund of “Russian All-Military Union” (*Русский общевойсковой союз, ROVS*), which is the biggest collection of the documents of ROVS in the world and reflects the work of the biggest anti-Bolshevik organization in the interwar period.¹¹ The branch of this organization also operated in Latvia and documents of the corresponding fonds allow to get acquainted with the internal ROVS correspondence, which was maintained by the representatives of Riga branch with the board of ROVS branches, monarchistic “nikolayivite” centre, board of the Alexander Kutepov’s (*Александр Павлович Кутепов*) combatant organization in Paris etc. The fonds also contains the correspondence between the center and branches of ROVS, resolutions and orders, in which is indirectly provided the information on the condition of anti-Bolshevik movement in Latvia, characteristics of different persons etc. These documents provide an opportunity to review the activities of Latvian anti-Bolsheviks, not from the perspective of the Political Directorate, as it was before, but also from the inside of the movement.

During the research process, the activities of the “National Union for the Defense of the Motherland and Freedom” (*Народный союз защиты родины и свободы, NSZRIS*) in Latvia in 1921–1922 were analyzed. For this task were used the materials from the State Archive of Russian Federation (*Государственный архив Российской Федерации*). In this aspect of the work, the main research attention was focused on the “Fonds of the National Union for the Defense of the Motherland and Freedom” (fonds Nr. 5872) and the documents of the “Russian Political Committee” (fonds Nr. 5866). The documents supplement the information from Latvian archives by reflecting the plans of the anti-Bolshevik activities by the board of NSZRIS and their fulfillment, which included the activization of Latvian group. Meanwhile, the depository of the Archive of the Alexander Solzhenitsyn’s House of Russian Emigration (*Архив Дома Русского зарубежья имени Александра Солженицына*) contains the documentation of the anti-Bolshevik armies of the period of the Civil War

¹⁰ Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Informācijas centra arhīvs. Lieta Nr. 4344 “Verhovskis Kirils Andreja d.” Latvijas Okupācijas muzeja krājums, Nr. OMF 600/537/6.

¹¹ BAR ROVS Collection. ROVS documents are available in other archives in the USA and Russian Federation, however, Bakhmeteff archive contains the biggest depository of ROVS documents in the world.

in Russia¹², memories of the participants, correspondence, documents, as well as correspondence, diaries, collections of visual materials and other evidences of other emigrants and their organizations.¹³ Part of them was used in the process of the development of the work. Cooperating with the researchers of the center, the author of the thesis managed to find a valuable diary and diary and correspondence, which at the end of 1970ies were passed to Alexander Solzhenitsyn (*Александр Исаевич Солженицын*) himself. The materials belonged to a combatant of A. Kutepov's organization Nikolay Strekalovsky (*Николай Павлович Стрекаловский*), who came to Latvia in 1924 with another combatant, in order to cross the Soviet border. Their aim was to complete the task of the monarchist center in Paris. Both combatants were arrested and detained at the Riga Central Prison, where N. Strekalovsky was writing a diary. In this context is of especial value his correspondence with his brother, which was maintained after he was released and in which he honestly reflected his and other combatants' political beliefs, attitude towards Latvia, Russian anti-Bolshevik movement in Latvia and emigrants, as well as other nuances.¹⁴

Meanwhile, for the research of NTSNP were used memories of Victor Gan (*Виктор Станиславович Ган*), which are deposited at the A. Solzhenitsyn's house and had not been published before. The memories describe years, spent in the interwar Latvia and also during the Second World War, as well as provide an overview of the author's membership in different organizations, including illegal groups, among which was NTSNP. V. Gan's provided overview of the details of recruitment process of new members into NTSNP is worth especial attention.

The National Archive of Estonian State Archive (*Rahvusarhiivi Eesti Riigiarhiivi Filiaal*) is another such institution, which was used in the process of development of the work. Similarly to Latvia, also in the Estonian National Archive are deposited the documents of the former KGB. The peculiarities of work of the interwar Latvian anti-Bolshevik organizations, on a certain level, were connected with the activities of similar groups in Estonia. Furthermore, in the framework of the "Brotherhood of Russian Truth" (*Братство русской правды, BRP*) Latvian anti-Bolsheviks helped to develop the work of branches in Estonia by providing consultations, propaganda materials and, possibly, weapons. The above-mentioned information did not directly appear in other researched sources, however it was thoroughly provided during the NKVD interrogations and partially confirmed by the information from other sources.¹⁵

¹² Including the earlier unknown documents of the Liepaja Voluntary Riflemen Detachment during the War of Independence of Latvia.

¹³ О Доме русского зарубежья имени Александра Солженицына. Pieejams: <https://www.domrz.ru/about/review/> [accessed on 08.08.2023]

¹⁴ DRZ, f.1, 48.l.

¹⁵ ERAF, 130 SM. f., Nlm. nr. 1., S. nr. 9056-3.

However, as in the case of Latvia, these documents obtain a concrete level of subjectivity, therefore, these evidences must be analyzed cautiously and critically, comparing them with the information from other sources.

In the depositories of the New Act Archive of the Polish State Archive (*Archiwum Państwowe Archiwum Akt Nowych*) is kept the documentation from the interwar Poland's state and military institutions, as well as materials of different organizations etc. Among them are available documents of the "Russian Political Committee" and other Russian emigrant organizations of the interwar Poland.¹⁶ These materials were used for the research of the initial phase of the anti-Bolshevik movement in Latvia in 1920. Of special interest is the correspondence of the Committee's chairman Boris Savinkov (*Борис Викторович Савинков*), as well as other materials, which reflect a seemingly loyal "Russian Political Committee's" board's attitude towards the newly established states, their relationships with the commanders of the Russian Army (*Русская армия*), as well as other facts, which in the first half of 1920ies became essential in the manifestations of the Latvian Russian anti-Bolshevik movement.¹⁷ Upon concluding the overview of foreign archives, should be also noted, that the documents from the National Archives of Great Britain were used in one of the chapters of the present work in order to characterize the attitude of the Russian society towards the political processes which were taking place during the War of Independence.¹⁸

Additional contribution to the development of the work was provided by the materials from private collections. In this context must be mentioned the family archive of Elena Maidanovitch (*Елена Львовна Майданович*) from Moscow, collection of a priest Georgy Petrovsky (*Георгий Петровский*) and the author's correspondence with Rostislav Poltchaninov (*Ростислав Владимирович Полчанинов*). E. Maidanovitch's father Lev Maidanovitch in 1927 was *de facto* a commander of Latvian Russian anti-Bolshevik movement's combatant organization, personally crossed the border with the USSR and being in Leningrad, worked on the tasks, which he received from the center in Paris. Due to the condescension of E. Maidanovitch, in the present thesis was for the first time published her father's friend's N. Strekalovsky's (received a death penalty in the USSR) photo, photo from the forged passport, as well as other information. In the framework of the thesis was used a digitally recorded oral evidence (2011) by the priest of Daugavpils Orthodox cathedral of the Saint Boris and Saint Gleb

¹⁶ Archiwa w Polsce. Available at: <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/archiwa-w-polsce> [accessed on 09.08.2023]

¹⁷ AAN 2 / 59 / 0 / 2 / 36; AAN 2 / 59 / 0 / 3 / 39.

¹⁸ 371/3630 (Foreign Office and Foreign and Commonwealth Office records); Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Informācijas centra arhīvs. Lieta Nr. 4344 "Verhovskis Kirils Andreja d."; Latvijas Okupācijas muzeja krājums, Nr. OMF 600/537/6.

G. Petrovsky, who interviewed a member of the youngest section of Daugavpils “Sokol” organization Constantine Vasilevsky, who descended from the family of the establishers of the first “Sokol” organization in Latvia. Additional valuable evidences were provided by a witness of many events, researched in the work, a historian of Russian emigration, a son of an anti-Bolshevik Russian army officer and the oldest member of the “National Labor Union of Russian Solidarists” (*Народно-трудо­вой союз российских солидаристов, NTS*), scout and “Sokol” movements R. Poltschaninov. His evidences, which were provided to the author of the thesis, gave additional contribution into the matters of interpretation of specific terms, clarification of activities of specific persons and other nuances.

Published sources had a secondary meaning in the process of development of the work. The documents of this category are divided into several sub-groups, which were placed in a descending order in accordance to the level of objectivity. The group of published sources consists of: 1) published documents; 2) issues of organizations; 3) periodicals; 4) memories; 5) correspondence and diaries. Taking into account a wide range of sources, it would be correct to name some publications from each category.

The primary and the widest work, concerning the military emigration is, undoubtedly, the collection of documents “Russian Military Emigration in 1920ies–1940ies”, which was published in Russian Federation.¹⁹ Especial value to this collection is due to the documents from the archives of special services of Russian Federation, in which activities of emigrant organizations, agent reports (including reports from the agents, infiltrated into anti-Bolshevik organizations), reports from the agents of VChK/OGPU/NKVD, who were working under the cover of Soviet political representations and other valuable information are included.

Regarding the official issues of state institutions, must be mentioned the data from four Censuses. However, due to unknown reasons, the number of Russian “nansenites” was reflected in the data only once (in 1930), which complicated the analysis of the proportion of Russian emigrants.²⁰ Regarding the sub-group of the issues by different organizations, they were used in the final part of the work, with the main scientific attention drawn to NTSNP and other organizations of the “new generation”, where the most part of members came from

¹⁹ Басик, И. И., Авдеев, В. А., Алексеев, Ю. А., Жадобин, А. Т., Зданович, А. А., Карпов, В. Н., Марковчин, В.В., Муранов, В.И. Русская военная эмиграция 20–40-х годов XX века. Москва: РГГУ, 1998–2017.

²⁰ Valsts statistiskā gada grāmata 1921. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1920.; Otrā tautas skaitīšana Latvijā. M. Skujenieka redakcijā. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1925.; Trešā tautas skaitīšana Latvijā. M. Skujenieka redakcijā. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde 1930.; Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā. M. Skujenieka redakcijā. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde 1935.

the ranks of “Sokol”. In the sub-group of published sources, was used the issue of the biggest Latvian “Sokol” center – “Russian Gymnastics Society “Sokol” in Daugavpils”.²¹

During the process of development of the work, was also used a variety of periodicals. The primary role here belongs to Russian and, to a smaller extent, Latvian periodicals, which were published in Latvia, while the secondary role belongs to the emigrant and Soviet periodicals. From all researched Russian periodicals, especially should be noted newspaper “Segodnja”, which was not only the most popular newspaper among Latvian Russian society, but also one of the most successful issues in Russian language outside the USSR.²²

Additional contribution to the work was provided by published memories. In this context several categories of memories can be pointed out – firstly, the materials, which regard the Civil War in Russia and the War of Independence of Latvia. The next category are the memories, which regard the interwar period. In this, connection of especial value are the memories by a Russian naval officer Harald Graf (*Гаральд Карлович Граф*), in separate episodes of which is reviewed his secret anti-Bolshevik mission in the Baltic countries, including Latvia. Published correspondence of prominent politicians, philosophers and anti-Bolsheviks was another valuable material. In this category exceptional value belongs to the correspondence between the leader of Latvian anti-Bolsheviks Anatoly Liven (*Анатолий Леонид Павлович Ливен*) and Maria Vranghel (*Мария Дмитриевна Врангель*). Justly regarding M. Vranghel as a trustworthy person, in many letters he thoroughly reviewed Latvian domestic political, social and demographic situation. In this matter, of especial interest is the attitude of A. Liven, as a *de facto* leader of Latvian anti-Bolsheviks, towards Latvian statehood, different domestic political processes and other events. To a certain extent, it helped to characterize beliefs of the participants of Latvian anti-Bolshevik movement and attitude towards Latvian statehood, sovereignty, relationships between Latvian and Russian societies etc.²³

²¹ Русское гимнастическое общество “Sokol” в Dvinske. 1928–1933. Daugavpils: “Sokol”, 1923; Рар, Л., Оболенский, В. Ранние годы (1924–1948). Материалы к истории НТС. Выпуск 1. Москва: Посев, 2003; НТС. Мысль и дело 1930–2000. Москва: Посев, 2000.

²² Абызов, Ю. 20 лет русской печати в независимой Латвии. Pieejams: www.russkije.lv/ru/pub/read/rus-in-latvia-edition2/abizov-rus-latvii-2.html [skatīts 22.08.23]

²³ Балтийско-русский сборник. Кн. 1. Под ред. Бориса Равдина, Лазаря Флейшмана. Stanford Slavic Studies. Vol. 27 (2004). Балтийско-русский сборник. Кн. 2. Под ред. Б. Равдина, Л. Флейшмана. Stanford Slavic Studies Vol. 28 (2007).

APPROBATION OF THE RESULTS OF THE RESEARCH

Results of the research were presented at the international scientific conferences in Latvia, Estonia, Lithuania, Poland, Russian Federation, Romania and were published in a form of scientific publications.

Approbation of the Theme in Scientific Projects

1. VPP "Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai" projekts "Indivīda, sabiedrības un valsts mijiedarbība kopējā Latvijas vēstures procesā: vērtību konflikti un kopīgu vērtību veidošanās vēsturiskos lūzuma punktos". Projekta Nr.: VPP-IZM-2018/1-0018; 01.12.2018.–30.06.2022.
2. LU Bāzes un snieguma finansējuma projekta "Letonika, diaspora un starpkultūru komunikācija" apakšprojekts "Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām". Projekta Nr.: AAP2016/B060 kopš 15.05.2018.

Reports on the Problematics of the Research at International Conferences

1. *Russian Society in Latvia (1918–1940): the Factor of the Anti-Bolshevik Movement* // Fourteenth International Conference on Baltic and Nordic Studies entitled Cooperation and Controversy. Panel: "Processes of Political and Military History in Central and Eastern Europe at the First Half of 20th Century: the Case of Latvia". Ovidius University of Constanța, Romania. 12.05.2023.
2. *Monarhisti, afēristi un avantūristi: krievu pretboļševiku sadarbība ar Latvijas un ārzemju specdienestiem 1923.–1924. gadā* // LU 81. starptautiskās zinātniskās konferences sekcija "Konflikti un sadarbība vēsturē". Rīga, Latvijas Universitāte, 30.03.2023.
3. *Dženovas konferences atbalss Latvijā 1922. gadā: krievu pretboļševistiskās kustības konteksts* // Starptautiskā konference "Jauno vēsturnieku zinātniskie lasījumi VIII". Valmiera: Valmieras muzejs, 25.11.2022.
4. *Vision of Foreign Intervention in USSR as Planned by Russian Military Emigres in the Late 1920s: The Baltic Context* // "Indivīds, sabiedrība un vara Baltijas reģiona vēstures lūzuma punktos". Rīga: LU, 15.10.2021.
5. *Krievijas Ziemeļrietumu armijas nozīme reģionā 1919.–1920. g.: tīfa epidēmijas faktors* // Latvijas Universitātes 79. starptautiskajā zinātniskajā konference vēstures un arheoloģijas doktorantu sekcija "Sabiedrības un indivīda

- veselība cauri laikam: izpētes iespējas un problemātika vēstures un arheoloģijas zinātnā”. Rīga: LU, 10.03.2021.
6. *Krievu pretlielinieciskie formējumi Latvijas Neatkarības karā 1918.–1919. g.* // Latvijas Kara muzeja konference “Nacionālo minoritāšu loma Latvijas Neatkarības karā un Latvijas armijas tapšanā”. Rīga: Latvijas Kara muzejs, 20.02.2021.
 7. *Latvijas krievu sabiedrība vēstures lūzumpunktos 1917.–1919. g.* // “Cilvēks un karš. Atzīmējot simtgadi kopš Neatkarības kara beigām Latvijā”. Rīga: LU, 18.09.2020.
 8. *Эмиграция бывших северозападников в Латвию в 1920 г.: военно-политический контекст* // Конференция Нарвского Музея “100 лет со дня окончания войны за независимость Эстонии”. Narva: Narva Muuseum, 25.09.2020.
 9. *Krievijas Pilsoņu kara turpināšanas iespējas Baltijas jūras reģionā 1920. g.: politiskie un militārie faktori.* “Anthropology of Political, Social and Cultural Memory: Practices in Central and Eastern Europe” Rīga: LU, 25.09.2020.
 10. *Minorities in interwar Latvia.* Poland–Latvia, 100 years of diplomatic and military relations. The Royal Łazienki Museum in cooperation with the Latvian Embassy in Poland. The Royal Łazienki Museum. Warsaw:17.01.2020.
 11. *Krievu militārie formējumi Latvijā 1919. g. maija–jūlijā* // Latvijas Neatkarības karš un Latvijas armijas izveidošanas 100. gadadiena. Rīga: Latvijas Kara muzejs, 10.07.2019.
 12. *Kņaza Anatola Līvena politiskās vadlīnijas Latvijas Neatkarības karā 1919. g. janvāri–jūlijā* // Latvijas Neatkarības karš: kaujām pie Salaspils 100. Salapils: Daugavas muzejs, 05.07.2019.
 13. *Russian Entnical Minority in Latvia 1918–1940* // The Emergence of New States in Eastern Europe after the First World War: Lessons for all of Europe. Round table Debate. Latvian Institute of International Affairs. Kaunas: Vytautas Magnus University, 20.03.2019.
 14. *Krievu militārie formējumi Liepājā 1919. g. pirmajā pusē* // Liepāja Latvijas Neatkarības karā. Liepāja: Liepājas muzejs, 23.03.2019.
 15. *Anti-Bolshevik Manifestations of Russian Youth in Interwar Latvia: The Case of Vitaly Aderkas* // The Region: History, Culture, Language. Šiauliai: Siauliai University, 28.03.2019.
 16. *Latvijas Neatkarības karš krievu iedzīvotāju kolektīvajā uztverē 1919. gada pirmajā pusē* // 29. Zinātniskie lasījumi. Daugavpils: Daugavpils Universitāte, 25.01.2019.
 17. *Благотворительная деятельность русских молодежных движений в межвоенной Латвии в 20–30-х гг. XX века* // Россия в Мире: Благотворительные традиции Русского Зарубежья в 20–30-е годы XX века. Москва: Российская Академия Наук, 15.11.2018

18. Latvijas Republikas valstiskums krievu sabiedrības uztverē 1917.–1919. g. Nacionālo valstu veidošanās Baltijas reģionā un Austrumeiropā (1917–1918). Rīga,: Latvijas Kara muzejs, 28.09.2018.
19. *Krievu pretboļševiku kustības “monarhisma” mīts Latvijas Republikā 1920.–1940. g.* 21. Liepājas Universitātes Starptautiskā zinātniskā konference “Sabiedrība un kultūra: vērtību dimensija”. Liepāja: Liepājas Universitāte, 19.05.2018.
20. Activities of “Russian Monarchists” in the Documentation of Latvian Political Police Department (1920–1940). Peculiarities of the Source // The Region: History, Culture, Language. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 13.04.2018.
21. Деятельность русских молодежных организаций в межвоенной Латвии в воспоминаниях очевидцев // 27. zinātniskie lasījumi. Daugavpils: Daugavpils Universitāte, 27.01.2017.

Scientific Publications on the Theme

1. Andrejs Gusačenko, Igor Kopõtin. *The vision of foreign intervention in the USSR as planned by Russian military émigrés at the end of 1920s: The Baltic context* // LVIŽ 116 (2022) (Indexed in SCOPUS and WoS).
2. *Krievijas Ziemeļrietumu armijas nozīme reģionā 1919.–1920. g.: tīfa epidēmijas faktors* // Latvijas Universitātes 79. starptautiskajā zinātniskajā konference vēstures un arheoloģijas doktorantu sekcija “Sabiedrības un indivīda veselība cauri laikam: izpētes iespējas un problemātika vēstures un arheoloģijas zinātnā”. Konferences referātu tēzes (2021).
3. *Krievijas Ziemeļrietumu armijas sabrukuma sekas 1919.–1920. gadā: Latvijas konteksts* // Latvijas Universitātes žurnāls “Vēsture” 11/12 (2022).
4. *The Emergence and Restoration of the State: Latvia in 1918 and 1990* // TalTech Journal of European Studies Tallinn University of Technology, Vol. 11/1 (2021) (Indexed in SCOPUS and WoS).
5. *Эмиграция и репатриация бывших военнослужащих Северо-Западной армии в Латвию в 1920 г.: военно-политический контекст* // Сборник Нарвского музея 22 (2021) *Окончание Эстонской освободительной войны в Нарве в 1920 г.*// Narva muuseumi toimetised 22 (2021).
6. *Krievu militārie formējumi Latvijā 1919. g. maija–jūlijā : priekšvēsture un darbība* // Latvijas Latvijas Neatkarības karš un Latvijas armijas izveidošanas 100. gadadiena Kara muzeja gadagrāmatas speciālizlaidums (2019).
7. *Благотворительная деятельность русских молодежных движений в Латвийской Республике в 20–30-х гг. XX века.* ЭНОЖ Nr.1 (2019) (Indexed in SCOPUS and Web of Science).
8. *Pretboļševiku izpausmes Latvijā 1927. gadā: Vitālija Aderkasa gadījums* // Žurnāls Latvijas Arhīvi 1/2 (2019).

9. *The Activities of "Russian Monarchists" in the Documentation of the Latvian Political Police Department (1920–1940). Specific Characteristics of the Source.* Modern History of Russia Nr.9 (2019) (Indexed in SCOPUS and in Web of Science).
10. *Latvijas Neatkarības karš krievu iedzīvotāju skatījumā 1919. gada pirmajā pusē* // Latvijas Vēstures institūta žurnāls Nr.1/109 (2019)
11. Krievu pretboļševiku kustības "monarhisma" mīts Latvijas Republikā 1920.–1940. g. // Žurnāls *Vēsture*. Nr.6. (2018).
12. "Sokol" organizāciju darbība starpkaru periodā Latvijā. Latvijas Universitātes Žurnāls "Vēsture", Nr. 3/98 (2017). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017.

MAIN CONCLUSIONS

The February revolution of 1917 became a natural conclusion for the empire, which had reached political, military and social stagnation, thus creating opportunities for the formation of democratic state with legislative institution, which would represent the nation. However, the October coup d'état and the following events, in a short period of time, not only did not allow to fulfill this opportunity, but initiated fundamental collapse, which brought catastrophic and irreclaimable outcomes. The Civil War, which was started by the Bolsheviks, affected almost the whole territory of the former empire including all nations of the country, and not only became an exceptionally bloody conflict, but also a metaphysical clash of two different systems of values, which were reflected in the very essence of the "White Movement".

Despite quite promising perspectives during the middle phase of the war, it ended with the defeat of anti-Bolshevik forces, which were followed by, not only retreat and loss of territories, but also by wide waves of emigration, which before that never happened in the history of Russian empire. The motherland was not only left by the people, whose lives were threatened by the Bolsheviks, but also by those, who could not reconcile with the reality and exist in the new world of Soviet Russia. Due to this reason, the so called "white" emigration was unique, first of all, due to its number, since between 1917 and until the end of 1920ies, the country was left by more than 1,5 million people, as well as due to its peculiarities regarding social descent of the emigrants, their level of education and the combination of other factors. The widely represented ethnic, political and social spectrum of the emigrants was united by one specific common denominator, which was manifested in an unappeasable attitude towards Bolshevism with the aim to overthrow it, or in some other way, to change the current political system in Russia and to be involved in the revival of the country. However, taking into account the diversity of the emigration, two main trends were characteristic of its ideological mission – the first one perceived the war against Bolshevism through military intervention and terror, literally continuing the Civil War, while the second – to preserve and develop Russian culture, art, literature and science in exile as an alternative to Soviet Russia and the base for the motherland's revival after the downfall of the Soviet authorities. Both trends were not separated from each other and were often intercrossing due to their advocates cooperating in the framework of organizations, unions and movements throughout the whole interwar period on the whole scale of the, so called, "Russia Abroad" social, political and cultural phenomenon, which also included the Baltic countries.

On the contrary to Western Europe and other states, where a considerable number of Russian emigrants resided, in the Baltic states the biggest proportion of Russian population was composed by Russian ethnic minority, which representatives had been living in the region for centuries. Though in the context of the Baltic states, Russians were widely represented in all three states, in Latvia and Estonia those were the biggest minorities, while the number of Russians in Latvia was more than twice larger than the analogical indications in Estonia. Even though other (political activity, naturalization, education etc) manifestations of Russian inhabitants were more or less the same, and were based on the main principles of the democratic statehood, during the parliamentary period, the minorities were enjoying the same privileges as representatives of the indigenous population.

Even though the proportion of Russian emigrants in Latvia was comparatively low (approximately 5–7% from the total amount of Russian population), they took an essential place in cultural, artistic and social manifestations, maintaining a wide communication and cooperation with emigrants from other countries in the discourse of “Russia Abroad”. Regarding the ideological field, a considerable part of Russian minority maintained an anti-Bolshevik, or at least, anti-Soviet position, which was manifested through cooperation with the networks of emigrant anti-Bolshevik organizations, which were represented in almost all countries with considerable concentration of Russian inhabitants.

Analyzing the aim, activities and result of Latvian Russian anti-Bolshevik movement, several features must be pointed out. Even though the aim of the movement – overthrow of Bolshevism, was not accomplished, various tactical steps towards it were made, such as diversions on Soviet territory, spreading of propaganda, ideological work with Soviet citizens, provocations in collaboration with intelligence services of Latvia and Great Britain, as well as deception of OGPU. On the contrary to the similar manifestations in many other countries, Latvian anti-Bolsheviks did not participate in terroristic operations against Soviet officials, though such acts were planned but, possibly prevented by Latvian special services, which were timely receiving information and were involved in the prevention.

Even though the ranks of the movement were not widely represented, they maintained specific anti-Bolshevik spirit in the right-wing Russian society, especially among the “new generation”. This surely helped to strengthen the national self-confidence of Russian society, however, to a certain extent, hindered integration processes into Latvian society due to sympathies to monarchism and imperialism. Certain features of the right-wing movement were related to the right-wing Latvian organizations and groups. They were united by the anti-Bolshevik ideology, however, the sympathies or direct support of monarchism negatively influenced the attitude of the anti-Bolsheviks towards the sovereignty of Latvia.

In general, the Baltic countries were the periphery of the political, social and cultural scale of "Russia Abroad", however, in the context of anti-Bolshevik movement the situation was different. The activities of the main persons, organizations and separate activists of Latvian movement were often causing wide and intensive international resonance, which was reaching far outside the Baltic region. Therefore, Russian anti-Bolshevik movement in Latvia became a considerable and, at separate periods, even determinative element of the global movement, and in Latvian context – a considerable socio-political manifestation of Russian society, which to a known extent influenced right-wing part of the society, especially the youth.

However, on the contrary to the countries, which were not involved into military conflicts with Soviet Russia, the work of the organizations of the anti-Bolshevik movement was prohibited in the Baltic states on the basis of the provisions of peace treaties. Despite the official prohibition, Russian anti-Bolshevik organizations were actively working throughout the whole interwar period, time after time facing the counterwork of state security structures. The operations carried out by the Political Directorate and were aimed against the anti-Bolsheviks, were initiated by the Soviet political pressure, with the Soviet side trying to use the anti-Bolshevik discourse in order to achieve profitable decisions in the field of its political and economic interests.

Taking into account the direct connection of Russian anti-Bolshevik movement with Russian emigration, its ideological and political peculiarities, as well as the sphere of activities outside Russia and the movement's organizations in Latvia were influenced by three main factors: 1) Situation in Latvian domestic policy; 2) USSR factor; 3) the political factor of Russian emigration. In the first case, the activities of the organizations were endangered by the operations carried out by the Political police, to a smaller extent – by left-wing political influence etc. In the second case, the development and activities of the movement were connected with events in the USSR, trying to use the internal crisis in the USSR for their advantage. As examples can be mentioned the Kronstadt rebellion, situation in 1927, events caused by the collectivization, and even the beginning of the Second World War.

In the context of Latvia, first and second factors were often interconnected with the pressure from the USSR and political processes in that country. The Ministry of Interior of Latvia was forced to act and, at least formally, to work against the anti-Bolshevik organizations. In this case, as main examples can serve "Vrangeliade", Genoa conference, attack on Soviet curriers in 1926, prolongation of the trade agreement in 1932 etc. Taking into account, that anti-Bolshevik organizations in Latvia were the branches of the organizations established abroad, they were closely connected with the centers in Western Europe or the Balkans and literally were copying their decisions, however, preserving local peculiarities. As a perfect example can be mentioned the dissent

in Romanov dynasty, which took place in 1924 and divided Russian emigration into two camps – the supporters of grand princes Cyril and Nicolay, relationships between the organizations of “new” and “old” generations etc. Therefore, in order to comprehend what directly or indirectly was influencing the work of anti-Bolshevik organizations, should be taken into account all three above-mentioned factors, in the conditions of which episodically were involved other political forces or factors of other countries, for example, Poland, Germany, Great Britain or France.

Starting from 1920, the decisive phase of Polish-Soviet War became the main factor of external influence. Under the subordination to Polish army were formed Russian formations with the task to fight against the Red Army. The recruiting bureaus were also operating in Latvia. Simultaneously, it became the reason for the first political crisis in Latvia's relationships with Soviet Russia. The influence of Polish factor decreased in 1921, however, it was considerable until 1923 in the framework of NSZRIS activities and also later, with the anti-Bolsheviks collaborating with the intelligence service of Polish army. The influence of Polish factor on the anti-Bolshevik movement in Latvia chronologically coincided with the “vertical orientation” of Latvian foreign policy at the first half of 1920ies, though this course almost did not influence the anti-Bolshevik movement. Conditionally, the “vertical orientation” in the foreign policy can be referred to the cooperation between the special services of Finland, Estonia and Latvia, which concluded a secret agreement in the August of 1921.

With the amount of subsidies from the Polish General Staff decreasing, part of Latvian anti-Bolsheviks, mostly former officers, who had been serving in intelligence and counterintelligence institutions during the Civil War in Russia, started intensive cooperation with other foreign special services. A considerable place in the middle of 1920ies belonged to French intelligence, with former Russian army officers working in diplomatic missions, however, later an active cooperation was started with the representatives of British intelligence service. Conditionally, this cooperation reached its culmination in 1924, when the disinformation, provided by Russian agents of Riga center of British intelligence, became a detonator of a political scandal, as a result of which, at the end of 1924 was dismissed the government, formed by the Labor Party. The board of the “Comintern” was also involved in this scandal.

Though at the second half of 1920ies and later, anti-Bolshevik organizations did not receive direct financial support from the special services of third countries, cooperation with them had been episodically continuing until 1940. Analyzing the cooperation of the movement's organizations with Polish center in the middle and second half of 1930ies (which at the second half of 1930ies successfully cooperated with Polish military intelligence), we might assume, that a possible return of Polish factor into the activities of Russian anti-Bolsheviks took place, and which was not fulfilled due to the Second World War.

Cooperation of the anti-Bolsheviks with Latvian special services is of especial importance. It started already in 1920 and in separate periods not only achieved liquidation of Soviet intelligence networks, but also became a catalyst of competition between the Political Directorate and Army's intelligence service (the case of Smirnovs' group, as an example). In 1927 this cooperation reached its culmination, with the anti-Bolsheviks being involved into a complex counterwork of Latvian army's intelligence service against the OGPU. In this context, anti-Bolsheviks obtained one of the main roles, becoming agents of Latvian army's intelligence service, anti-Bolshevik Paris center and OGPU, and thus deceiving Soviet special service. However, despite some successes, anti-Bolsheviks also became victims of a long-lasting OGPU operation "Trest", which was aimed against ROVS. This was proven by the series of failures in 1927, with several agents, sent from Latvia, being caught, and which was followed by the destruction of anti-Bolshevik organizations in Latvia.

The cooperation of anti-Bolsheviks with Latvian special services was of avaricious, yet also ideological character. Furthermore, at the end of 1920ies, this cooperation became mutually profitable, in the framework of which the intelligence service of Latvian army provided crossing points on the border and forged documents, asking for military information in return. However, it is complicated to evaluate the usefulness of this cooperation, taking into account information from the internal correspondence of the anti-Bolsheviks, in accordance with which Latvian part was receiving less important information, while the most essential materials were sent to the anti-Bolshevik center in Paris.

As a matter of fact, after 1927 cooperation with Latvian army's intelligence service stopped, and though episodically was taking place in 1930ies, generally, it lost its meaning, mostly due to a great number of OGPU-NKVD agents being infiltrated into the ranks of anti-Bolsheviks, together with the reasoned fear of Latvian intelligence services of possible provocations. One of the most famous attempts took place in 1932, when in the course of OGPU's planned operation was made an attempt to cause a provocation, which included members of BRP and NSNP.

Cooperation with Latvian special services was not continued also during the regime of Kārlis Ulmanis. In comparison to the parliamentary period, the attitude of the special services towards the "Russian monarchists" (as the anti-Bolsheviks were called) did not considerably change – they were surveiled and officially perceived as forces, hostile to the interests of Latvia.

In the context of special services and the anti-Bolsheviks appears a logical question, whether their cooperation obtained the aim of high-principled anti-Bolshevik strife, and to which extent it had an avaricious character. The analysis of the cooperation of organizations, groups and persons with special services suggests, that the activities of groups and centers of branches abroad, mostly were of principled character, often based on altruism, while the aims of smaller,

local groups and persons were of avaricious character. However, in the second case, at least in most part of the episodes, the remuneration from Latvian or foreign intelligence services was received for actions, aimed against the All-Union Communist Party (of Bolsheviks) (*Всесоюзная коммунистическая партия (большевиков)*), or its agents in Latvia.

Thus it can be concluded, that foreign and Latvian special services (Political Directorate and/or Latvian army's intelligence service) cooperated with almost every Latvian anti-Bolshevik organization, as well as with many separate anti-Bolsheviks, who did not belong to any specific organization or group. However, cooperation with Latvian special services was much less frequent than the operations by the security services with the aim to liquidate anti-Bolshevik activities. The analysis of the documentation of the security service allowed to reveal the following algorithm of its work: reveal-surveillance-liquidation. In the last case, liquidation was often carried out due to the order from the Ministry of Interior, which was often influenced by Soviet pressure in the context of international events. During the liquidation phase often took place banishment of the members of organizations and persons connected with them, which during the researched period was carried out in case of more than 100 persons.

Even though in case of LKP and the anti-Bolshevik movement essential role belonged to the factor of the USSR, Latvian special services were not involved into the cooperation with LKP, and actions against it were carried out were quickly. This confirms the presence of primary danger, while the so called "monarchists" did not fit even into the secondary category, though on the official level their work was presented as destructive for Latvian state and the left-wing press received a hyperbolic level of danger.

As was mentioned earlier, cooperation with Latvian special services, which quickly transformed into counterwork, was started already in 1920, at the same time creating tendencies, where the factor of the Northwestern army received an essential role in Latvian anti-Bolshevik movement. It was especially obvious at the first half of 1920ies, and partially in the middle of the decade, as well as in the beginning of 1930ies. At the initial phase, in the first half of 1920ies those were the officer of the Northwestern army, who emigrated to Latvia or belonged to the region. Starting from the beginning of 1920ies emigrants, who used to belong to the Armed Forces of South Russia (*Вооруженные силы Юга России*) and Russian army started receiving special position in the movement, but on the border of the decades and at the beginning of 1930ies the factor of the Northwestern army appeared once again. Later, the influence of the Northwestern army was preserved only in the "Society of Former Russian Soldiers" (under the cover of which illegally operated a branch of ROVS) and was totally absent in the organizations of NTSNP. At first participants of the movement and their leaders were emigrants and locals. However, in the most active phase of the movement in 1926–1927 a unique situation took

place, when the most active group of Latvian anti-Bolshevik movement was under the leadership of emigrants, who were sent for that purpose from Paris and also one of the leaders of Estonian anti-Bolsheviks. In 1930ies manifestations of the movement were taking place only under the leadership of Latvian citizens. Different situation was taking place among the secondary participants of the movement, who were all citizens of Latvia.

Geographically the movement was mostly located in Riga and the biggest cities of Latgale – Daugavpils, Rezekne, Jaunlatgale etc., with separate manifestations in Kurzeme, Liepaja. Though at first Riga organizations dominated, at the second half of 1930ies the situation changed, with the main role shifting to the organizations in Latgale.

Taking into account the right-wing character of the movement and already mentioned Russian nationalistic context, ethnically most part of its members were Russians (among them, possibly, russified Belarusians and Poles), Baltic Germans, to a lesser extent – Latvians etc. Despite different ethnic descent, the participants of the movement were united by the belongingness to Russian culture, nationalism and, mostly, monarchism. Along with that, similarly to other right-wing movements, anti-Semitic manifestations were also characteristic of anti-Bolshevik movement (in general and also in Latvian context).

Certain changes affected social situation in the movement. At the beginning of 1920ies the boards of the movement's organizations mostly consisted of officers, but at the second half of the decade they were joined by students and pupils. Their proportion considerably grew in 1930ies, with wider representation of workers, artisans, and civil servants. On the contrary to other countries, Latvian organizations had one peculiarity, which became especially obvious in 1930ies in the context of "new generation" organizations – almost 70% of the members simultaneously belonged to "Sokol" organization. A unique situation took place in the "Sokol" movement's organizations in the context of the Baltic states. International Slavic "Sokol" movement's organizations, in which unofficially were voiced anti-Bolshevik sentiments, operated only in Latvia, thus becoming the biggest Russian youth movement with 800–900 members.

The numerical data regarding the anti-Bolshevik movement is approximate, mainly due to the illegal character of the movement. Sometimes it is unclear, how to evaluate the part of the anti-Bolshevik Russian society, which did not participate in the movement's organizations, but was hostile towards Bolshevism. When analyzing Russian right-wing society, must be concluded, that the research of anti-Bolshevik movement should be primarily based on the "activism" of the involved members of illegal organizations and connected persons. This indicator had been changing over the years, depending on the activities of specific organizations, domestic and international political factors, as well as the main processes in "Russia Abroad". At the first half of 1920ies they consisted of approximately 30–35 people, at the second half

of 1920ies – around 40 people, in the middle of 1930ies – around 50, but at the second half of the decade – already around 70 people. Therefore, during the interwar period, the total number of members of the anti-Bolshevik organizations, groups and connected persons was around 160–200 people.

However, if one would research the movement including the anti-Bolshevik segment of Russian society, which consisted of such organizations as “Sokol”, “Fraternitas Arctica”, “Ruthenia”, “Fraternitas Rossica”, “Russian Academic Society”, emigrant organizations, Russian scout units, “Orthodox Russian Student Union”, “Russian National Union” etc., it would appear, that around 2–3 thousand people belonged to the movement in prewar Latvia. On the other hand, when researching the segment of the society, which existed outside the organizations, including Russian owners of “Nansen’s passports”, as well as the proportion of right-wing Russian society, their number could reach, at least, up to 6–8 thousand people.

The analysis of the ideological and political aspects of the anti-Bolshevik movement suggests, that all organizations of the movement were consolidated by the aims of the liquidation of Bolshevism and liberation of Russia, however, tactical and strategic tasks for the fulfillment of this aim, were different. Episodically, contradictions were taking place, which divided the movement and created confrontations between its members. In the framework of political platform, in the course of two decades different tendencies had been observed, which depended on the regional ideological configuration of the anti-Bolshevik sector.

At the initial phase, when officers of the Northwestern army had wide representations in the organizations and their boards, the movement could be characterized as monarchist with black-hundredist shade, which dominated in the “Union of the Faithful” (*Союз верных*), later it was changed by B. Savinkov’s officially declared NSZRIS socialistic platform of the “Third Russia”. In the middle and the second half of 1920ies followed “nikoyvite” and “cyrilovite” involvement into conditionally modernized monarchism, which in the version of “nikolyvites” was based on the concept of “abeyance”, however, in reality it was close to the idea of constitutional monarchy. On the other hand, “cyrilovite” monarchism in separate manifestations was aimed at nonviolent resistance to Bolshevism. At the beginning of 1930ies BRP officially declared its ideological course as elusive and based on the principle of “abeyance”, while NTSNP perceived its vision of the future governance of Russia on the basis of solidarism. However, as in 1929 Russian politician Pavel Milyukov (*Павел Николаевич Миллюков*) noted, the “abeyance” that was declared by the farsseing Russian politicians, meant “quiet certainty”.²⁴ It was mostly referred to all anti-Bolshevik

²⁴ Миллюков, П. Республика или монархия? Paris: Издание республиканско – демократического объединения, 1929. p. 3.

organizations in Latvia, including NTSNP, which expressly divided itself from the “old generation” monarchists, however, its members were of monarchist beliefs.²⁵

Generally, the rise of the amount of advocates of monarchism after the Civil War in Russia, was registered in “Russia Abroad”, which can be mainly explained by the disappointment in liberal and left-wing political forces, which did not manage to gain success after the February revolution and Civil War. On the contrary, absolutism and Russian empire were associated with the golden age of Russian nation, stable power, might etc. It was especially strong among officers, who had a determinative role in the anti-Bolshevik movement. Sympathies towards monarchism and therefore – to Russian imperialism, became the main reason of low loyalty towards the newly established states, the creation of which was perceived as the betrayal of Russia, but the existence of these states – as a historical paradox. The participation of Latvian riflemen in the Civil War in Russia was also negatively evaluated.

Paradoxically, but the imperialist vision on the “united and indivisible Russia” of the anti-Bolsheviks and Bolsheviks coincided. At first it became clear during the Polish-Soviet War, when a specific part of the anti-Bolsheviks were admiring the victories of the Red Army, which, in their opinion, was fighting “against Polish separatists”, and also later, which was confirmed by the correspondence of emigrant leaders with their secret correspondents in the USSR, who were serving on the commanding posts in the Red Army. In their opinion, also the newly established states, sooner or later, had to join the revived Russia or even the USSR, in the context of the “united and indivisible Russia”. This position was supported by one of the most aggressive emigration leaders in the anti-Bolshevik ranks, especially popular general A. Kutepov.

However, this position was not shared by all anti-Bolsheviks, it was not supported by the ideologist of the “White Movement” Ivan Ilyin (*Иван Александрович Ильин*), well-know politician and philosopher Peter Struve (*Петр Бернгардович Струве*), participants of the Russian Congress Abroad of 1926 and other prominent personalities. Right on the contrary, they did not perceive the incorporation of the new states into the Soviet empire, but stressed the inviolability of their sovereignty, and also predicted their free-will based cooperation with liberated and renewed Russia in the future.²⁶ Similar position was shared by A. Liven, who was popular among Latvian right-wing ranks. In this overview of the national matter in the framework of the Civil War,

²⁵ Р. Полчанинов. Белая идея и русская молодежь в Югославии. Available at: <https://www.russkije.lv/ru/journalism/read/r-polchaninov-white-idea> [accessed on 01.07.2023].

²⁶ Ильин, И., Бунге, А. Русская территория (1914–1927). Русский колокол №1 (1927). p. 69.

he condemned the shortsightedness of Russian politicians.²⁷ Generally, Latvian anti-Bolsheviks were of monarchist beliefs and acknowledged the inclusion of the territory of Latvia into the resurrected Russia, however, did not support Bolshevik tendencies of literal restoration of the empire, which was confirmed by mass emigration in 1939.

Also, in Latvian anti-Bolshevik society certain changes took place, with the members of the organizations of the “new generation” expressing more loyal attitude towards Latvian statehood. It was influenced by service in Latvian army and partially was confirmed by voluntary participation in the Latvian Aizsargu organization, as well as the cooperation of the most popular Russian youth organization “Sokol” with “Latvijas Vanagi”.

All of the above-mentioned allows to conclude, that the anti-Bolshevik movement could become an ally of Latvia as far, as the strife against Bolshevism demanded, or until its complete elimination. As the perfect example of this statement serves the involvement of Latvian right-wing politician and social figures into the cooperation with anti-Bolsheviks in the middle of 1920ies. However, in case of possible reconstruction of nationalistic Russia, most possibly, the ally connection would break, since the anti-Bolsheviks would not abandon the idea to renew the “Russian might”, or the empire, which would be unacceptable to Latvian right-wing ranks. Unfortunately, in the course of the whole 19 years of interwar period, the most part of Russian anti-Bolsheviks was not able to learn from the mistakes of the Civil War, and possible cooperation, most probably, could become similar to the episodes of the War of Independence, when successful military cooperation against the army of Soviet Latvia started from the liberation of Kurzeme and ended with the battle of Cesis.

In this context a very special place belongs to already mentioned Russian aristocrat of Baltic German descent prince A. Liven, who was undoubtedly the most prominent personality of Latvian anti-Bolshevik movement. Not conceiving his sympathies towards monarchism, which in his opinion was the most successful form of statehood, he was loyal towards Latvian statehood. This loyalty was confirmed in 1919 and also in his correspondence with the prominent personalities of “Russia Abroad”.²⁸ Judging by ROVS internal correspondence, published testimonies of contemporaries and other sources, A. Liven not only became a central figure of the anti-Bolshevik movement in Latvia, but was a potential leader of the movement’s organizations in Latvia and Estonia. Understanding his popularity among Latvian Russian society, A. Liven tried to start a political career. He was the only person in the Baltic states, who was delegated to represent his country at the monarchist congress in Reichenhalle (Germany) in 1921,

²⁷ Иоффе, Э. Линии Маннергейма. Письма и документы. Тайны и открытия. Санкт-Петербург: Издательство Пушкинского фонда, 2022. pp. 258–259.

²⁸ Ibidem.

and also at the centrist right-wing Russian congress in 1926. With the majority of votes, the election of A. Liven for the participation in Russian Congress, became an additional confirmation of his leadership among Latvian right-wing Russian society.²⁹ To this extent, situation in Latvia was the most unique among the Baltic states – in Lithuania, representation of the movement was very weak, without any true leader, while in Estonia it was torn apart by the intrigues of several leaders.

Russian Congress Abroad was the biggest and the last attempt of “Russia Abroad” to consolidate emigrants and to take essential decisions, also about the recognition of the newly formed states.³⁰ This “final accord” also coincided with the culmination phase of active anti-Bolshevik activities together with the beginning of its decline, which took place in 1927 and transformed into the decline phase after the abduction of A. Kutepov at the beginning of 1930. These processes also influenced Latvia, which was connected with “Russia Abroad” in the context of anti-Bolshevik movement. The movement in Latvia ended also due to the lack of interest from the special services, which was considerably influenced by OGPU operations aimed at the defamation and liquidation of anti-Bolsheviks. At least in the case of the “old generation”, the decline of the movement happened due to the disappointment and loss of faith in the strife against Bolshevism.

Starting from the end of 1920ies, more meaning in the anti-Bolshevik movement was obtained by the “new generation” factor, which appeared in Latvia in 1927 in the framework of A. Kutepov’s combatant organizations and had been manifesting itself throughout 1930ies. Taking into account high proportion of the members of “Sokol” in NSNP-NTSNP and the atmosphere of inevitable war in 1930ies, a specific part of the “new generation” society started to believe in the fall of Bolshevism under the influence of the foreign forces, conditionally reviving the idea of a “spring campaign”. Though officially NTSNP advocated the position of the “third force”, the rise of the number of its members, enforced sending out of propaganda materials, organization of meetings and frequent contacts with Poland’s NTSNP meant spreading of ideas among the members of “Sokol” and “Russian Academic Society”.

The influence of the “new generation” on the youth was the biggest in the whole interwar anti-Bolshevik movement. It was not achieved by, almost none of the “old generation” groups, except Fehners’ group, which was much smaller and operated only for three years. However, on the contrary to the Fehners’ group, A. Kutepov’s combatants and with them connected persons

²⁹ Due to many reasons, A. Liven rejected participation in the congress. See subchapter 5.3. of the thesis.

³⁰ Российский зарубежный съезд 1926 Париж. Документы и материалы. Под редакцией А. И. Солженицына. Москва: Русский путь, 2006. pp. 6–12, 443.

in the “new generation” organizations in 1930ies did not send even a single one of its members to the USSR. Possible, BRP did that, however, taking into account wide proportion of propaganda, which was characteristic of BRP, this fact is not proven.

In 1930ies Russian anti-Bolshevik movement in Latvia had several peculiarities: 1) on the contrary to many organizations and groups in 1920ies, during the final decade, most actively it was manifested among NSNP-NTSNP groups; 2) the biggest amount of members was involved into the movement, which made a number, equal to around 30% of the whole interwar anti-Bolshevik movement; 3) more than 70% of its members came from the ranks of legal “Sokol” organization; 4) the most active organizations were located in Latgale, with its leaders becoming the main representatives of NTSNP in Latvia.

The operations carried out in the USSR were mostly based on altruism and high-principled self-denial. The financial base of the movement was weak and came from the reparations of the members of the organizations or from the centers abroad. In the second case also the activities of these centers depended on donations and favor of patrons. Even though in the Western European centers were developed unbelievable plans of intervention, in reality they were impossible to fulfill, since on a tactical level the members were receiving only information of military character about the USSR. However, due to the fact that the archives of Russian FSB are unreachable, it is not known, whether this information was a part of the counterintelligence “games” (provocations) of OGPU. In general it was naive for the leadership of the movement to hope for successful outcome, sending against the Soviet special service’s wide apparatus poorly financed and trained combatants, who were mostly dependent on the favor of Latvian special services.

The movement, which existed throughout the whole interwar period, was literally eliminated at the beginning of Soviet occupation. It was renewed during the Second World War involving those members from Latvia, who were not repressed by Soviet authorities and also persons from other states. This period of the history of Latvian anti-Bolshevik movement goes outside the provided chronological borders and can serve as the theme of a next large-scale research.

LIST OF SOURCES AND LITERATURE

Sources

Unpublished Sources

Latvian State Historical Archive of the Latvian National Archive (LNA LVVA)
Fonds Nr. 3601 (Fonds of the Headquarters of the Supreme commander of Latvian Army):

LNA LVVA, 3601. f., 1. apr., 469. l.; LNA LVVA, 3601. f., 1. apr., 276. l.;

LNA LVVA, 3601. f., 2. apr., 117. l.

Fonds Nr. 5601 (Collection of Personal Files of the Personnel of the Army's
Headquarters). LNA LVVA, 5601. f., 1. apr., 5752.l.

Latvian State Archive of the Latvian National Archive (LNA LVA)

Fonds Nr. 1986 (Latvian SSR KGB Fonds of Criminal Cases of Persons, Accused of
Especially Dangerous Anti-State Crimes (1940–1985)):

LNA LVA 1986. f., 1. apr., 42782. l.; LNA LVA, 1986. f., 2. apr., P10147. l.;

LNA LVA, 1986. f., 1. apr., 39055_1. l. 147., 234. lp.

Archive of the Information Centre of the Ministry of Interior of the Republic of Latvia
File Nr. 4344 "Verhovskis Kirils Andreja d."

Depository of the Museum of the Occupation of Latvia
OMF 600/537/6

Bakhmeteff Archive of Russian and East European Culture at the Columbia University
BAR ROVS Collection

Archive of the Alexander Solzhenitsyn's House of Russian Emigration

(*Архив Дома Русского зарубежья имени Александра Солженицына*)

DRZ, f. 1, 48. l.

The National Archive of Estonian State Archive (*Rahvusarhiivi Eesti Riigiarhiivi Filiaal*)

ERAF, 130 SM. f., Nlm. nr. 1., S. nr. 9056-3.

The Archive of New Acts of the State Archive of Poland

(*Archiwum Państwowe Archiwum Akt Nowych*)

AAN 2 / 59 / 0 / 3 / 39.

The National Archives of Great Britain

371/3630 (Foreign Office and Commonwealth Office records)

Published Sources

Valsts statistiskā gada grāmata 1921. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1920.; Otrā tautas
skaitīšana Latvijā. M. Skujenieka redakcijā. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1925.; Trešā
tautas skaitīšana Latvijā. M. Skujenieka redakcijā. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde 1930.;
Ceturrtā tautas skaitīšana Latvijā. M. Skujenieka redakcijā. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde
1935

Vīksne, R., Kangeris, K. No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā (1940–1986): Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 1999

Басик, И. И., Авдеев, В. А., Алексеев, Ю. А., Жадобин, А. Т., Зданович, А. А., Карпов, В. Н., Марковчин, В. В., Муранов, В. И. Русская военная эмиграция 20–40-х годов XX века. Документы и материалы. Москва: РГГУ, 1998–2017

Ильин, И., Бунге, А. Русская территория (1914–1927). Русский колокол №1 (1927). С. 69

Милуков, П. Республика или монархия? Paris: Издание республиканско – демократического объединения, 1929. С. 3

НТС. Мысль и дело 1930–2000. Москва: Посев, 2000

Рар, Л., Оболенский, В. Ранние годы (1924–1948). Материалы к истории НТС. Выпуск 1. Москва: Посев, 2003

Российский зарубежный съезд 1926 Париж. Документы и материалы. Под редакцией А. И. Солженицына. Москва: Русский путь, 2006. С. 6–12, 443

Русское гимнастическое общество “Sokol” v Dvinske. 1928–1933. Daugavpils: “Sokol”, 1923

Literature

Bērziņa, A., Vāveris, G. Drošības dienests starparku Latvijā 1918–1940: vēsture. Rīga: Valsts drošības dienests, 2020.

Gusachenko, A. The Activities of “Russian Monarchists” in the Documentation of the Latvian Political Police Department (1920–1940): specific Characteristics of the Source // Modern History of Russia. 1/2020. Pp. 955–968. 17. lpp.

Gusačenko, A. Ziemeļrietumu armijas bijušo militārpersonu emigrācija un repatriācija uz Latviju 1920. gadā: militāri – politiskais konteksts // Latvijas Kara muzeja gadagrāmata, XIX (2022). 41.–55. lpp.

Балтийско-русский сборник. Кн. 1. Под ред. Бориса Равдина, Лазаря Флейшмана. Stanford Slavic Studies. Vol. 27 (2004).

Балтийско-русский сборник. Кн. 2. Под ред. Б. Равдина, Л.Флейшмана. Stanford Slavic Studies Vol. 28 (2007)

Иоффе, Э. Линии Маннергейма. Письма и документы. Тайны и открытия. Санкт-Петербург: Издательство Пушкинского фонда, 2022. С. 258–259.

Reference Literature

Абызов, Ю. 20 лет русской печати в независимой Латвии. Pieejams: www.russkije.lv/ru/pub/read/rus-in-latvia-edition2/abizov-rus-latvii-2.html [accessed on 22.08.23]

Р. Полчанинов. Белая идея и русская молодежь в Югославии. Pieejams: <https://www.russkije.lv/ru/journalism/read/r-polchaninov-white-idea> [accessed onLat 01.07.2023].

